Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Сучасна українська літературна мова
Синтаксис

Методичні рекомендації до курсу

Умань – 2025

УДК 811.161.2
ББК 81.2Укр
С 95

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології (протокол № 5 від 27 листопада 2024 року).

Рецензенти:
Гримашевич Г. І., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка;
Комарова З. І., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету.

Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: методичні рекомендації до курсу / уклад. О. В. Дуденко. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Вид. 2, доповн. і переробл. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2025. – 56 с.

Навчально-методичний посібник містить тематику практичних занять (основні питання, домашні завдання, схеми та зразки синтаксичних розборів), контрольні роботи, матеріали до лабораторних занять із відповідним коментарем, список основної та додаткової навчальної літератури.

Окремо вміщено питання для самостійного опрацювання та рекомендації до написання індивідуального навчально-дослідного завдання. Додано тематику ІНДЗ та критерії оцінювання всіх видів роботи здобувачів.

Посібник орієнтований на здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що опановують спеціальність «Середня освіта» із предметною спеціальністю «Українська мова і література».

ВСТУП

Курс «Сучасна українська літературна мова (Синтаксис)» належить до обов'язкових компонентів освітніх програм спеціальності «Середня освіта» (з предметною спеціальністю «Українська мова і література») для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. На її вивчення відведено 6 кредитів ЄКТС / 180 годин.

Мета навчальної дисципліни – формувати в здобувачів вищої освіти систему знань із синтаксису і пунктуації сучасної української літературної мови та практичні навички синтаксичного аналізу мовних одиниць на основі сучасних досягнень філологічної науки; розвивати здатність доцільно і правильно застосовувати синтаксичні одиниці в усному та писемному мовленні, сприяти набуттю здобувачами освіти професійних компетентностей відповідно до положень освітньо-професійної програми.

Завдання дисципліни:

- розширювати та поглиблювати теоретичні знання із синтаксису та пунктуації сучасної української літературної мови на основі здобутків сучасного мовознавства;
- формувати компетентності, спрямовані на здатність аналізувати, порівнювати, класифікувати і систематизувати мовні одиниці і явища, самостійно здобувати знання, опрацьовувати навчальну і спеціальну літературу, наводити приклади, робити висновки;
- формувати практичні навички синтаксичного аналізу одиниць мови різних рівнів (словосполучень, простого, простого ускладненого, складного та складного ускладненого речень) та пунктуаційного аналізу, визначення їх функцій у мовленні, розуміння ієрархічного взаємозв'язку між ними;
- розвивати комунікативні вміння і навички, культуру писемного та усного мовлення, здатність доцільно і правильно використовувати мовні одиниці в різностильових дискурсах;
- використовувати засоби сучасної української мови для розвитку критичного мислення, соціальних навичок, творчого підходу до застосування альтернативних поглядів на лінгвістичні явища;
- виховувати здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії, закономірностей розвитку, досягнень і гуманістичного потенціалу сучасної української мови.

Результати навчання за дисципліною. Після вивчення дисципліни здобувач вищої освіти зможе:

- вирізняти структурно-семантичні типи словосполучень, речень і складних синтаксичних конструкцій;
- виконувати синтаксичний розбір синтаксичних конструкцій;
- пояснювати основні пунктограми у реченнях різної структури.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1
Словосполучення і просте неускладнене речення

Тема 1. Словосполучення як синтаксична одиниця. Предмет і завдання синтаксису. Типи словосполучень за будовою, за ступенем злиття компонентів. Типи словосполучень за видами синтаксичного зв'язку між компонентами. Семантико-синтаксичні відношення у словосполученні. Різновиди словосполучень за морфологічним характером стрижневого слова.

Тема 2. Речення як основна синтаксична одиниця. Сутність речення як основної синтаксичної одиниці. Речення і судження. Основні ознаки речення. Типи речень за комунікативним призначенням. Стверджувальні і заперечні речення.

Тема 3. Головні члени двоскладного речення. Структурно-семантична характеристика підмета, засоби вираження простого і складеного підмета в українській мові. Структурно-семантична характеристика присудка. Простий дієслівний присудок, складений дієслівний та іменний присудки, складний присудок; способи їх вираження. Координація форм підмета і присудка. Тире між підметом і присудком.

Тема 4. Другорядні члени речення. Принципи класифікації. Прямий і непрямий додатки, засоби їх вираження. Узгоджені та неузгоджені означення, засоби їх вираження. Прикладка як різновид означення. Обставини, типи і способи їх вираження.

Тема 5. Односкладні речення. Структурно-семантичні типи односкладних речень. Синтаксично нечленовані речення (слова-речення) і їх структурно-семантичні різновиди.

Тема 6. Неповні речення. Комунікативні умови функціонування неповних речень. Структурно-семантичні різновиди неповних речень. Парцельовані конструкції як специфічні різновиди повних і неповних речень. Порівняльні звороти. Повний синтаксичний розбір простого речення.

Тема 7. Семантико-синтаксична та комунікативна будова речень. Проблема виділення членів речення у сучасному мовознавстві. Предикатні та субстанціальні синтаксеми. Вторинні адвербіальні, модальні та атрибутивні синтаксеми. Актуальне членування.

Змістовий модуль 2
Просте ускладнене речення

Тема 8.1. Просте ускладнене речення як синтаксична одиниця. Відокремлені члени. Основні умови відокремлення членів речення.

Відокремлені означення. Відокремлені прикладки, додатки, обставини, уточнювальні члени речення у складі простого речення.

Тема 8.2. Однорідні члени речення. Засоби вираження однорідності. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Однорідні і неоднорідні означення та обставини.

Тема 8.3. Звертання. Вставні і вставлені конструкції у структурі речення. Звертання, його місце у реченні та способи вираження. Вставність і вставленість у реченні: загальний огляд. Інтонація та пунктуація при вставних та вставлених конструкціях. Стилістичні функції вставності та вставленості.

Змістовий модуль 3. Складне речення

Тема 9. Складне речення як синтаксична одиниця. Складносурядні речення. Основні типи складних речень. Класифікація складносурядних речень. Засоби поєднання предикативних частин складносурядних речень. Розділові знаки у складносурядному реченні.

Тема 10. Складнопідрядні речення. Принципи класифікації складнопідрядних речень. Функції сполучників і сполучних слів у складнопідрядному реченні. Структурно-семантичні типи складнопідрядних речень.

Тема 11. Складні безсполучникові речення. Проблема статусу складних безсполучникових речень. Складні безсполучникові речення з однотипними та різнотипними частинами. Розділові знаки у безсполучниковому складному реченні.

Тема 12. Складні синтаксичні конструкції. Складнопідрядні речення з однорідною та неоднорідною супідрядністю, послідовною та мішаною підрядністю. Складні речення із сурядністю і підрядністю. Складні безсполучникові багатокомпонентні речення. Складні сполучниково-безсполучникові речення. Період як синтаксична структура. Повний синтаксичний розбір складного (ускладненого) речення.

Тема 13. Текст, складне синтаксичне ціле. Що таке «текст». Основні характеристики тексту. Складне синтаксичне ціле як синтаксична одиниця і компонент тексту. Засоби зв’язку речень у складному синтаксичному цілому. Абзац як композиційно-комунікативна одиниця, його роль у членуванні тексту.

Тема 14. Засоби передачі чужого мовлення. Статус конструкцій із прямою мовою. Розділові знаки при прямій мові. Різновиди прямої мови. Непряма і невласне пряма мова. Цитата. Дотримання академічної доброчесності при цитуванні чужих думок.

Тема 15. Українська пунктуація. Принципи української пунктуації. Система розділових знаків та їх основні функції. Правила вживання розділових знаків у простому і складному реченні.

ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Словосполучення як синтаксична одиниця

Мета: поглибити знання студентів про синтаксис як розділ граматики, основні синтаксичні одиниці і про словосполучення зокрема, його будову; формувати вміння розмежовувати прості й складні словосполучення; розрізняти вільні і невільні, зокрема лексичні, фразеологічні та синтаксичні словосполучення; удосконалити вміння визначати тип синтаксичного зв'язку у підрядному чи сурядному словосполученні; виховувати повагу до культурно-історичного минулого нашого народу.

Питання для розгляду:

1. Синтаксис як розділ граматики, його місце у системі інших наук.
2. Словосполучення як синтаксична одиниця.
3. Відмінність словосполучення від слова і речення.
4. Засоби поєднання компонентів словосполучення.
5. Типи словосполучень за ступенем злиття компонентів, будовою та функціональними особливостями.
6. Типи підрядного і сурядного зв'язку у словосполученні.

Запитання для самоперевірки

1. Що вивчає синтаксис? З якими розділами мовознавства він тісно пов'язаний?
2. Що називають словосполученням? Які сполуки не відносимо до словосполучень? Покажіть на прикладах.
3. Які словосполучення називають вільними? Які невільними?
4. Наведіть приклади лексично невільних словосполучень.
5. Наведіть приклади фразеологічно невільних словосполучень.
6. Коли словосполучення синтаксично невільне? Покажіть на прикладах.
7. Які виділяють типи словосполучень за будовою? Коли словосполучення складне? А коли 3-компонентне, але просте?
8. Охарактеризуйте типи підрядного і сурядного зв'язку, наведіть приклади кожного.
9. Назвіть типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова й наведіть приклади кожного.

Домашнє завдання:

1. ***Охарактеризувати словосполучення за будовою, ступенем злиття компонентів, типом синтаксичного зв'язку і синтаксичних відношень.***

На засніженому подвір'ї, іти дорогою, сонце світить, місто Хмельницький, два продавці, змагання з тенісу, ішов не оглядаючись, сильніший від усіх, не приніс грошей, ключі від помешкання, погода гарна, ходити по гриби, їхати у Карпати, в осінньому лісі, голос матері, батько втомлений, гніздо соловейка, здобувати перемогу, двічі переписаний, йти до лікаря, схвильований почутим, хитав головою, занурився у воду, десь далеко, їхні висновки, дівчина-українка, зоряне небо, іде дощ, повільно їсти, сонце і місяць.

2*Завдання для мікрогрупи: підготувати проєкт «Вивчення словосполучень у 8 класі загальноосвітньої школи» (проаналізувати кілька нових шкільних підручників для НУШ: порівняти теоретичний матеріал, який подано для здобувачів середньої освіти, запропоновані авторами вправи та завдання; підготувати презентацію).

Типи словосполучень

Мета: з'ясувати особливості структури словосполучень із різними типами сурядного і підрядного зв'язку; удосконалити вміння аналізувати їх за способом вираження головного слова та типом синтаксичних відношень; формувати навички аналітико-синтетичного характеру на основі синтаксичного розбору словосполучень; розвивати творчі вміння побудови словосполучень з різними видами зв'язку; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу виховувати повагу до рідної мови.

Питання для розгляду:

1. Типи сурядного зв'язку.
2. Типи підрядного зв'язку слів у словосполученні.
3. Типи синтаксичних відношень у словосполученні.
4. Типи словосполучень за характером стрижневого слова.
5. Повний синтаксичний аналіз словосполучень.

Запитання для самоперевірки:

1. Чи вивчали ви у школі сурядні словосполучення? Які словосполучення відносимо до сурядних? Які типи зв'язку визначають у них? Покажіть на прикладах.

2. Чи вивчають у школі типи підрядного зв'язку? Які типи зв'язку виділяємо ми? Назвіть їх із прикладами.

3. Яка визначальна риса узгодження? Наведіть приклади.

4. Що притаманне керуванню? Яке слово, як правило, буде залежним? Покажіть на прикладах.

5. Що характерно для прилягання як типу зв'язку у словосполученні? Що в ньому незмінне? Покажіть на прикладах.

6. Чи вивчають у школі предикативний зв’язок? Які типи предикативного зв’язку будемо визначати? Наведіть приклади.

7. За чим визначають відношення у словосполученні? Назвіть відношення у підрядному словосполученні. Наведіть приклади.

8. Які частини мови бувають стрижневими у словосполученні? Як називають їх типи? Проілюструйте прикладами.

Домашнє завдання:

1. ***Визначте тип кожного словосполучення за структурою, синтаксичним зв’язком та синтаксичними відношеннями.***

Тремтячи від щастя, команда «струнко», не боятися труднощів, схоже на правду, з двома друзями, дуже приємно, сушені яблука, десяток рук, ласкава до мене, завмираючи від хвилювання, третій від краю, кава з тістечком, моя і твоя, один із небагатьох, дехто з нас, сьогодні зранку, п’ять мішків цукру, надзвичайно дивно, занадто спокійна, склянка води, без найменшого бажання.

2. ***У запропонованих реченнях виділіть словосполучення та проаналізуйте їх за схемою.***

1 варіант: Трепетним багрянцем, черленим золотом і мінливим сріблом вкривають свої пишні шати дерева.

2 варіант: Невдовзі вітер-хутковій здмухне останній лист, і він, кружляючи, печально поставить крапку осені на стужавілу і скуту першим морозцем землю.

Схема розбору словосполучення

1. Словосполучення, яке аналізується.
2. Група за ступенем злиття компонентів (вільне / невільне).
3. Група за кількістю компонентів (просте / складне).
4. Група за функціональними особливостями (предикативне / непредикативне).
5. Група за типом синтаксичного зв’язку (сурядне / підрядне).
6. Різновид синтаксичного зв’язку (узгодження, керування...).
7. Різновид семантико-синтаксичних відношень (об’єктні, атрибутивні...).
8. Тип за характером стрижневого слова (субстантивне, вербальне...).
9. Засоби поєднання компонентів (інтонація, форми слова, службові слова, порядок слів).

Зразок розбору

Любов до матері *– словосполучення, вільне, просте, непредикативне, підрядне, керування (слабке, опосередковане), об’єктно-атрибутивні відношення, субстантивне (іменниково-іменникове); форми слова, прийменник.*

Способи вираження простого і складеного підмета

Мета: поглибити знання студентів про підмет як головний член речення; сформувати вміння знаходити різні типи підметів у двоскладних реченнях і визначати способи їх вираження; удосконалити вміння конструювати речення з різними за способом вираження підметами; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу поглиблювати світогляд студентів про загальнолюдські цінності.

Питання для розгляду:

1. Головні і другорядні члени речення: сутність, принципи виділення, історія вивчення.
2. Підмет як головний член речення.
3. Засоби вираження простого підмета.
4. Типи і засоби вираження складеного підмета.

Запитання для самоперевірки

1. Якими частинами мови виражається простий підмет? Наведіть приклади реченнями на тему «Студентське життя».
2. Чи може простий підмет виражатися словосполученням? Наведіть приклади простого ускладненого підмета.
3. Схарактеризуйте способи вираження складеного підмета з кількісним значенням. Наведіть приклади.
4. Наведіть приклади складеного підмета із значенням вибірковості.
5. Яка граматична особливість стосується соціативного підмета?
6. Які складені підмети ви вивчали у школі?

Домашнє завдання:

1. ***Із запропонованими підметами складіть речення, об'єднавши їх спільною темою «Студентське життя». Визначте типи підметів.***

Хтось невідомий, кожен із присутніх, кілька студентів, клубок турбот і клопотів, ми з вами, багато часу, початок сесії.

2. ***Визначте підмети у реченнях з інфінітивами.***

1. Здобути волю – то мій рай! (П. Г.). 2. Впевнений, що найбільший злочин – підривати віру людини (М. Ст.). 3. Найкраще залишатися собою і до кінця не зрадити собі (А. Г.). 4. Велика честь і відповідальність – бути хліборобом (М. П). 5. І плакати – це також щастя (О. О.). 6. Сиротою жити – сльози лити (Н. тв.). 7. Пізнать себе – то школа нелегка (П. В.). 8. Розмову продовжувати стало зайвим (Н. Р.). 9. Посадити деревце – залишити про себе найкращу пам'ять (В. С.). 10. Уміти ходити, вміти стояти, вміти бути ввічливим – це не дрібниця (А. Мак.). 11. Найвище уміння – почати спочатку життя, розуміння, дорогу, себе (Л. К.).

Способи вираження присудків

Мета: поглибити знання студентів про присудок як головний член двоскладного речення; сформувати вміння виділяти різні типи присудків у реченнях та визначати їх спосіб вираження; удосконалити вміння конструювати речення з різними за способом вираження присудками; виробити стійкі пунктуаційні навички до пунктограми «Тире між підметом і присудком»; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу осмислити правила мовного етикету як культурного обличчя нації.

Питання для розгляду:

1. Присудок як головний член речення: значення, типологія.
2. Простий дієслівний присудок, способи його вираження.
3. Складені присудки, дієслівний та іменний, способи їх вираження. Тире між підметом і присудком.
4. Складний присудок.
5. Координація форм підмета і присудка.

Запитання для самоконтролю

1. Які типи присудків ви знаєте?
2. Коли присудок простий? Наведіть приклади.
3. Чим може ускладнюватися простий присудок? Наведіть приклади.
4. Який присудок називається іменним складеним?
5. З’ясуйте роль зв’язки в іменному складеному присудку. Чи буває вона нульовою? Яке тоді речення?
6. Який присудок називається складеним дієслівним? Назвіть основні типи складеного дієслівного присудка. Які дієслова називають фазовими, а які модальними?
7. Назвіть групи допоміжних дієслів (з прикладами)
8. Наведіть приклади речень з ускладненими іменними та дієслівними присудками.
9. За яких умов ставиться тире між підметом і присудком?
10. У яких випадках тире між підметом і присудком є факультативним?

Домашнє завдання:

На перше заняття:

1. У запропонованих реченнях знайдіть присудки, визначте типи та способи їх вираження.

1. Великі поети не вміють писати віршів (Л. К.). 2. Хлопчак починає чеберяти по хатинці незграбними ніжками (М. Ст.). 3. Марудна справа – жити без баталій (Л. К.). 4. Сумління – річ тендітна і марка (Л. К.).

5. Давид хоче притиснутись до віконця, але в цей час скриплять двері (М. Ст.). 6. Двадцятою і останньою була Аничка (М. К.). 7. Довгасте біляве обличчя лісовика зосереджене (М. Ст.). 8. Чи людством бути люди ще спроможні? (Л. К.) 9. Шматок землі, ти звешся Україною (Л. К.). 10. І тільки злість буває геніальна. 11. А хто ж вам право дав одняти у народу велику гордість – пісні? (Л. К.) 12. І це вже через якусь хвильку починає веселити дівчину (М. Ст.). 13. Я рад співать, та в серці болі. 14. Станем ми в полі на стежці глухій, стане нам тепло і ясно (О. О.). 15. Мені осіння ніч короткою здається. 16. Для мене ви були немов святиня (Л. У.). 17. Вишня була вся в цвіту. 18. Розмова починала усіх цікавити. 19. Сонце було вже низько.

2*Напишіть невелике есе *(до 10 речень) на тему: «Людина, гідна наслідування», використавши у ньому кожен із видів присудків (простий, простий ускладнений, складений іменний і дієслівний, складені ускладнені і складний).*

3*Підготуйте проєкт: *зніміть відео на тему «Успішна самопрезентація», використавши при цьому у висловленнях: а) виключно складені дієслівні присудки* або *б) виключно складені іменні присудки.*

На друге заняття:

1. Виділіть граматичні основи. Охарактеризуйте складені ускладнені та складні присудки.

1. Просто я не хочу бути сама собі ворогом (В. Зах.). 2. На жаль, друзями вони вже не встигли стати (В. Зах.). 3. Кожен натяк ризикує залишитися непоміченим (Ю. Риб.). 4. Вдало дібраний псевдонім допомагає зробити ім’я (Ф. Б.). 5. Лікування комплексів може бути лише комплексним (В. Вар.). 6. Кожна нова книга повинна бути як сповідь (О. Г.). 7. Останній екзамен мав бути складений успішно (В. Соб.). 8. Семен зразу не може зважитись почати бесіду (М. К.). 9. З начальством Хома тримався гідно і був мастак побалакати (О. Г.). 10. Справа починала бути поганою (М. К.). 11. Мене його батько не хоче за невістку мати (О. Г.). 12. Поезія повинна бути чиста. 13. Дід Максим перестав бути задумливим і насупливим (Ю. З.). 14. Мирослава стояла біля будинку сумна, задумана (М. Ст.). 15. Я йшов останнім і думав про діда Платона (О. Довж.). 16. Хотів би я стати хмариною або полинути птахом у рідні краї (З. Т.). 17. Що може бути прекраснішим за усміх дитини? (О. Г.). 18. Ніхто не хотів говорити перший (В. М.).

2. Виконайте мініпроєкт: *«Вивчення головних членів речення у школі» (порівняйте кілька нових підручників різних авторів: який теоретичний матеріал викладено, які вправи запропоновано; які відмінності від того, як це вивчають у вищій школі). Покажіть результати свого дослідження у презентації (зі скринами, коментарем).*

Додаток. Означення

Мета: поглибити знання студентів про другорядні члени речення, зокрема узгоджені та неузгоджені означення, прямі та непрямі додатки; сформувати вміння визначати різні типи означень і додатків у реченнях, визначати способи їх вираження; удосконалити вміння конструювати речення з різними за способом вираження другорядними членами; сприяти формуванню патріотичного ставлення до рідної землі.

Питання для розгляду:

1. Проблема виділення другорядних членів речення у сучасному мовознавстві.
2. Додаток як другорядний член речення: значення і типологія. Прямі і непрямі додатки, засоби їх вираження.
3. Означення як другорядний член речення: значення і типологія. Узгоджені і неузгоджені означення, засоби їх вираження.

Запитання для самоконтролю

1. Які члени речення називаються другорядними?
2. Схарактеризуйте узгоджені й неузгоджені означення. Проілюструйте прикладами, об'єднавши їх темою «Моя Україна».
3. Схарактеризуйте прямі й непрямі додатки. Назвіть способи їх вираження.
4. Як відрізнити неузгоджене означення від додатка?

Домашнє завдання:

1. Наведіть по 2 приклади *на різні типи прикладок і обставин, увівши їх у речення, об'єднані спільною темою «У світі цікавого».*

2*Підготуйте проєкт «Незабутня подорож Україною» *(відеорозповідь або презентацію), де використайте у мовленні обставини усіх розрядів, виражені за допомогою різних засобів (прислівників, дієприслівників, інфінітивів, фразеологізмів, іменниково-прийменникових конструкцій тощо).*

Література для додаткового опрацювання

1. Дуденко, О. (2025). Синтаксичний статус інфінітива: проблеми вивчення у вищій та середній школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (217), 297–304. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-297-304

2. Дуденко О. В. Лексико-граматичні моделі епітетних конструкцій Надійки Гербіш. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13 (81). С. 279-283. URL: https://lingvj.oa.edu.ua/ %E2%84%96-1381-2022

3. Могильницька Г. Не такий страшний другорядний член речення (До проблеми розрізнення «важкорозрізнюваних членів речення»). *Дивослово*. 2012. № 10. С. 9–12.

4. Могильницька Г. Синтаксична роль залежних іменників при прийменниковому керуванні. *Дивослово*. 2013. № 1. С. 2–4.

5. Ющук І. Труднощі у визначенні членів речення. *Дивослово*. 2011. № 9. С 5–9.

Прикладки. Обставини

Мета: поглибити знання студентів про прикладку й обставину як другорядні члени речення; сформувати вміння знаходити різні типи обставин; удосконалити навички правильно використовувати прикладки і обставини різних типів і різних способів вираження в усному та писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти осмисленню основних цінностей людини.

Питання для розгляду:

1. Прикладка як різновид означення.
2. Обставина як другорядний член речення: значення і типологія.
3. Обставини способу дії, міри і ступеня, місця, часу, причини, мети, умови і допусту.

Запитання для самоконтролю

1. Чому прикладку вважають особливим видом означення? На які групи поділяються прикладки за значенням?
2. Які розділові знаки ставлять біля прикладок? Наведіть приклади.
3. Як визначити: де означуване слово, а де прикладка? Поміркуйте, де прикладка: *лікар Петренко, сусіди Василенки, дідусь Гриць, річка Південний Буг, планета Венера, місто Умань, парк імені Героїв Крут*.
4. На які групи за значенням поділяються обставини? Які способи вираження обставин пам’ятаєте?
5. Охарактеризуйте кожну групу обставин, наведіть приклади, об’єднавши їх спільною темою «Яка людина добра?».

Домашнє завдання:

1. Визначте синтаксичну функцію інфінітива.

1. Та в мовчанні живе надія не почути жорстоке «ні!» (В. Сим.). 2. Він роботи ходив просити (Д. П.). 3. Душа іде молитися в той храм (О. Пахл.). 4. Хто нас мовчати заставляв? (О. О.). 5. Зрештою, кожна жінка має бути загадкою (В. Зах.). 6. Дітвора приносила бабі подивитись якогось голуба чи голубку (М. Ст.). 7. Залишив Грицько думку вернутися повесні додому (П. М.). 8. Яка то радість – на рідну землю повертатись (А. Ш.).

9. Не вчи рибу плавати (Н. тв.). 10. Мені ще довго будеш снитись ти, мандрівний дух на обрії печалі... (О. Пахл.). 11. А цілувати хліб навчила мати (Є. Г.). 12. Я не вмію до тебе звикати (Л. К.). 13. Ті пісні мене найперше вчили поважати труд людський і піт (В. Сим.). 14. Він наїздив у батьківське село відчути степ і вирій без підпорки (Б. О.).

2. Перепишіть. Підкресліть усі члени речення, вкажіть на спосіб їх вираження.

1. Пахощі з липи і квіток носилися в повітрі і розвівалися широкими хвилями далеко навкруги (П. М.). 2. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше (Н. тв.). 3. Над головами в морозному повітрі яскраво променіли золотими жучками зорі (П. Панч). 4. Піду шукать миленького, втоплю своє горе (Т. Ш.). 5. В далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде навмання (В. Сос.). 6. Не шукай красоти, а шукай доброти. 7. Не вчи орла літати, а соловейка співати (Н. тв.). 8. Написати добру пісню – для музиканта і для поета щастя (Д. П.). 9. Вдосвіта гурт хлопців виїжджає на озеро ловити щук і карасів. 10. Прізвисько у дідуся – Красивий (В. Глова). 11. Я вірші став писать під вечір золотий (В. Сос.). 12. «Лісова пісня» Лесі Українки може бути названа гімном природі (М. Рил.). 13. Вдень накувала зозуля жити чотирнадцять літ. 14. Хай завжди веселим буде сміх наших дітей!

3*Підготуйте проєкт «Вивчення другорядних членів речення у школі» *(проаналізуйте найновіші підручники з української мови для НУШ: який теоретичний матеріал пропонують автори, чи відрізняється він від того, як вивчають другорядні у ЗВО; які види вправ пропонують учням тощо).*

Односкладні речення

Мета: поглибити знання студентів про односкладні речення та їх типи; моделювати й конструювати їх залежно від комунікативної мети; сформувати вміння знаходити різні типи головних членів присудкового і підметового типу в односкладних реченнях та визначати способи їх вираження; сприяти естетичному розвиткові студентів.

Питання для розгляду:

1. Сутність і типи односкладних речень.
2. Означено-особові, узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні та вокативні односкладні речення.
3. Синтаксично нечленовані речення.

Запитання для самоконтролю

1. Які речення називаються односкладними?

2. Які типи односкладних речень виокремлюють у синтаксичній науці?

3. Чим відрізняються означено-особові від узагальнено-особових речень? У яких стилях мовлення вони вживаються?

4. Як відрізнити неозначено-особове речення від неповного?

5. Чим характеризуються безособові речення? Які є їх типи за способом вираження головного члена?

6. У чому особливість інфінітивних речень? Наведіть приклади речень різної модальності.

7. Назвіть основні різновиди номінативних речень.

8. Наведіть приклади різних типів односкладних речень, об'єднавши темою «У світі прекрасного».

9. Назвіть ознаки нечленованих речень. Які групи їх виділяють? Чим вони виражаються?

Домашнє завдання:

1. Визначте роль інфінітива в кожному реченні.

1. Де дітися поету?! 2. Тут треба увійти без перешкод (Л. К.). 3. Боюсь наполохати слово (П. Перебийніс). 4. А смерть козацьку треба шанувати (О. Пахл.). 5. Нам ніколи юними не бути (Л. Д.). 6. Як не згадать материнську сльозу, яка запеклась на моїм рукаві (Д. Степ.). 7. Відпочити б з дороги. 8. Словами серденька не одурити (Л. У.). 9. Двом смертям не бувати (Н. тв.). 10. В соняшнику справді трудно впізнати сонце (Л. У.). 11. Пером не можна написати, не можна і в казках сказати, яких було багацько див! (І. Котл.). 12. На прощання, милий брате, що сказать тобі? (П. Г.)

2*Підготуйте проєкт: *«Вивчення односкладних речень у школі» (проаналізуйте найновіші підручники з української мови для НУШ: який теоретичний матеріал пропонують автори, чи відрізняється він від того, як вивчають односкладні у ЗВО; які види вправ пропонують учням тощо).*

*3** ***Напишіть есе «Моя родина»,*** *використавши односкладні речення усіх типів. Надпишіть їх.*

Література для додаткового опрацювання

1. Кухарчук І. Вивчення односкладних речень (Комунікативно-діяльнісний підхід). *Дивослово*. 2005. № 10. С. 38–40.

2. Личук М. Синтаксично нечленовані речення в системі простого речення. *УМ*. 2013. № 4. С. 58–65.

3. Силка А. Односкладні речення (тестовий тренінг). *Дивослово*. 2010. № 5. С. 17–19.

Неповні речення

Мета: поглибити знання студентів про повні й неповні речення; сформувати вміння й навички виділяти неповні речення з-поміж повних, визначати їх типи; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; формувати культуру усного та писемного спілкування.

Питання для розгляду:

1. Структурно-семантичні різновиди неповних речень.
2. Порівняльні звороти. Критерії розмежування порівняльних зворотів і неповних підрядних порівняльних речень.
3. Парцельовані конструкції.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть групи неповних речень. Наведіть приклади, об'єднавши їх темою «У дорозі».
2. Як відрізнити порівняльний зворот від інших порівняльних конструкцій? Покажіть на прикладах.
3. Які правила відокремлення порівняльних зворотів? Коли кому не ставимо?
4. У чому особливість парцельованих конструкцій? Де і коли їх уживають? З якою метою?

Домашнє завдання:

1. Перепишіть речення, поставивши пропущені розділові знаки. Поясніть синтаксичну природу кожного порівняння.

1. Вона згадала що той плац мов пишний сон був та й загув наче його вітром рознесло як розносить весняний туман гарячого травневого ранку (Н.-Л.). 2. Руки стали як лід. 3. Дощ ллє як з відра. 4. Сестро! Не будь як зима що не вблагати її не вмолити (Л. У.). 5. Крутиться як муха в окропі. 6. Любила мене мати пестила прямо як з писаною торбою носилася (Карп.-К.). 7. Над шляхом понеслась-полилася наче срібний дзвіночок жайворонкова пісня (П. М.). 8. Стоять сади немов кульбаби (В. Ст.). 9. Поникли голови козачі неначе стоптана трава. 10. З далеких срібних вод мов хмара окуні пливуть вдаряючи як веслами плавцями (Б.-І. А.).

2* Об'єднайтесь у 2 мінігрупи *і підготуйте діалоги, використавши неповні речення, порівняння і парцеляти. Теми для діалогів: «У бібліотеці», «У деканаті». Дотримуйтесь культури спілкування!*

Література для додаткового опрацювання

1. Дуденко, О. (2023). Синтаксична функція компаративем: у пошуках істини. *Філологічний часопис*, (2), 13–21. URL: https://doi.org/10.31499/2415-8828.

2.2023.299023

2. Дуденко О. Структурно-функційні особливості парцелятів Наталії Гурницької. *Філологічний часопис*: науковий журнал. 2024. № 2 (24). С. 5–25. URL: https://doi.org/10.31499/2415-8828.2(24).2024.317043

3. Могильницька Г. Розрізняймо порівняння, порівняльні звороти і підрядні речення з порівняльним змістом. *Дивослово*. 2010. № 11. С. 2–8.

4. Силка А. Вивчення односкладних і неповних речень. *Дивослово*. 2010. № 2. С. 2–5.

Схема аналізу простого речення

1. Тип за кількістю граматичних основ (просте / складне).
2. Тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Тип за інтонаційним оформленням (окличне / неокличне).
4. Тип за характером предикативних відношень (стверджувальне / заперечне).
5. Тип за структурою граматичної основи (двоскладне / односкладне).
6. Тип за наявністю (відсутністю) другорядних членів речення (поширене / непоширене).
7. Тип за наявністю (відсутністю) обов'язкових членів речення (повне / неповне).
8. Тип за наявністю (відсутністю) засобів ускладнення (неускладнене / ускладнене).
9. Пунктуація.
10. Аналіз головних і другорядних членів речення: а) пояснюване слово; б) запитання; в) аналізоване слово; г) член речення, його різновид; ґ) засіб вираження; д) тип синтаксичного зв'язку.

Зразок розбору

Я ходив три ночі на запашне сіно весни виглядати (Т. Осьм.)

Речення просте, розповідне, неокличне, стверджувальне, двоскладне, поширене, повне, неускладнене, у кінці речення – крапка.

(Хто?) я – пр. підмет, виражений особовим займенником у І ос. одн., у Н.в.; я (що робив?) ходив – простий дієслівний присудок, виражений дієсловом дійсного сп., мин.ч., чол.р. одн.; координація;

ходив (як довго?) три ночі – обставина часу, вир. кільк. числ. з ім. жін.р. у Зн.в. мн., керування;

ходив (куди?) на сіно – обставина місця, вир. ім. сер.р. у Зн.в. одн. з приймен.; керування;

ходив (з якою метою?) виглядати – обставина мети, вир. інфінітивом; прилягання;

сіно (яке?) запашне – узгоджене означ., вир. прикм. у сер. р., Зн. в. одн.; узгодження;

виглядати (чого?) весни – прямий дод., вир. ім. жін.р., у Р.в. одн.; керув.

Однорідні члени речення

Мета: поглибити знання студентів про однорідні члени речення; сформувати вміння й навички знаходити однорідні члени у реченні та визначати їх вид, аналізувати зв'язок між ними; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; удосконалити навички вживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами; вміти розрізняти однорідні та неоднорідні означення; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти естетичному розвиткові студентів.

Питання для розгляду:

1. Просте ускладнене речення як синтаксична одиниця.
2. Однорідні члени речення: сутність, типологія, пунктуація.
3. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
4. Однорідні і неоднорідні означення та обставини.

Запитання для самоконтролю

1. Які члени речення називаються однорідними?
2. Які члени речення можуть бути однорідними? Коли присудки однорідні?
3. Як розрізнити однорідні й неоднорідні означення?
4. Які слова називаються узагальнювальними? Наведіть приклади речень з однорідними членами, з якими вживаються узагальнювальні слова, об'єднавши їх спільною темою «У світі книг».
5. Якими розділовими знаками відокремлюються узагальнювальні слова?

Домашнє завдання

1. Випишіть у два стовпчики словосполучення з неоднорідними, а потім – однорідними означеннями.

Знаний молодий поет; зніяковілий розгублений хлопець; вічний глухий страх; нескінченний безмежний простір; привітний лагідний голос; очманілий поранений кінь; холодна сира погода; довгий літній день; обламана сплюндрована гілка; чиста прозора вода; столочена вим'ята трава; згідний на все малий чоловічок; холодний осінній вечір; високі вкриті снігом гори.

Підкресливши у кожному словосполученні другу від початку букву, прочитайте закінчення вислову англійського письменника Оскара Уайльда ***«Це жахливо важка робота – ...»***.

2. Спишіть, поставте необхідні розділові знаки. Підкресліть однорідні члени та узагальнювальні слова. Назвіть граматичні основи речень.

1. Вдруге розпочати життя зловити одбуті літа цього ще ніхто не досяг (О. Г.). 2. На річці в лісі на полі всюди німо тихо (Н.-Л.). 3. Тихо тепло й скрізь червоно на небі і на узгір'ях і на воді (Н.-Л.). 4. Був гарний літній день і все навколишнє здавалось прекрасним сад город соняшник і мак і ниви за городом (О. Довж.). 5. Спокій тиша достаток ось що людині потрібне (О. Г.). 6. Саме життя виробило в ньому цей характер різкий упертий готовий до будь-яких труднощів (О. Г.). 7. Несмілі шуми саду і лісу блакитне березневе малювання поміж деревами тугий перестук краплин і зоряний цвіт у гіллі усе нагадує той казковий чарівний край (М. Ст.). 8. Усе змішалось зустрічі вокзали банальність фраз і золото мовчань (Ю. Г.). 9. Горять міняться на очах сині зелені бузкові оранжеві й бурштинові легкі осяйні хмарини (В. Коз.). 10. Із сизувато-синіх низько навислих над землею хмар посипався густий лапатий і мокрий сніг (В. Коз.). 11. Ранок зачинався тихий та лагідний, все навкіл і трави і дерева і кущі наче завмерло умліваючи в передденній вільготі (Ю. С.).

З*Підготуйте проєкт: *цікаву розповідь-екскурсію про пам'ятку архітектури з історії міста Умані, використавши максимально однорідні члени та узагальнювальні слова.*

Література для додаткового опрацювання

1. Войцехівська І. Однорідні члени речення (Вивчення теми на основі професійної лексики). *Дивослово*. 2012. № 12. С. 2–7.
2. Заболотний О. Особливості узгодження присудка в числі з рядом однорідних підметів. *Дивослово.* 2003. № 9. С. 32–33.

Відокремлені означення і прикладки

Мета: поглибити знання студентів про відокремлення та види відокремлених членів речення; сформувати вміння й навички виділяти відокремлені члени речення інтонаційно та пунктуаційно; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу розвивати культуру мовлення студентів.

Питання для розгляду:

1. Причини та умови відокремлення членів речення.
2. Правила відокремлення означень.
3. Відокремлення прикладок.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення відокремленню. Назвіть загальні умови відокремлення членів речення.

2. Назвіть правила відокремлення означень. На кожне правило складіть речення-приклад, об'єднавши їх темою «Мої захоплення».

3. Назвіть правила відокремлення прикладок. Наведіть власні приклади. Пригадайте, як визначити, де означуване слово, а де прикладка.

Домашнє завдання

1. Поставте розділові знаки при відокремлених прикладках, охарактеризуйте їх. Підкресліть граматичні основи, назвіть їх.

1. І лиш могили древні дідугани нагадують колишні буйні дні (Др.-Хм.). 2. Патріот людина високої вірності обов'язкові Котляревський не раз опинявся у вирі пристрастей своєї доби (О. Г.). 3. Дядько мій Микита чорнокнижник швець і мрійник славний чоловік все життя розповідав про ніжність хоч її не бачив цілий вік (А. Мал.). 4. Молодий пастух приграє на трембіті триметровій берестяній трубі (О. Ільч.). 5. Син Донеччини задушевний лірик він був серед тих хто глибоко відчув красу українського поетичного слова і виявив його нові можливості(О. Г.). 6. Тарас Шевченко увійшов в історію нашої і світової літератури як поет – і як поет здобув собі безсмертя (М. Р.). 7. Гей був у Січі старий козак на прізвище Чалий (Н. тв.). 8. Одарка молода й весела молодиця слухаючи ті нерадісні речі сумувала (П. М.). 9. От і Василь Хоменко Ганнин чоловік хоче йти туди на заробітки (Н.-Л.). 10. Люто наступає гусак а воно мале хлоп'я стиснувши кулачки іде на того гусака (О. Г.). 11. Доцвітали конвалії в травах голубої весни прапори (В. Сим.). 12. Вальдшнеп або лісовий кулик благородна птиця трохи менша за наш голуб (О. В.).

2.*Напишіть художній опис *мами (братика, сестри), використовуючи відокремлені означення і прикладки. Поясніть розділові знаки біля них.*

Література для додаткового опрацювання

1. Байдусь С. Відокремлена прикладка як різновид означення. *Дивослово*. 2013. № 3. С. 14–16.

2. Павлів Л. Речення з відокремленими членами та їх пунктуаційне оформлення (Урок-проєкт). *Дивослово*. 2010. № 6. С. 8–10.

Відокремлені додатки та обставини

Мета: поглибити знання студентів про відокремлення та види відокремлених членів речення; сформувати вміння й навички виділяти відокремлені члени речення інтонаційно та пунктуаційно; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу розвивати культуру мовлення студентів.

Питання для розгляду:

1. Відокремлені означення і прикладки (повторити).
2. Відокремлення додатків та обставин.
3. Уточнювальні члени речення.

Запитання для самоконтролю

1. Коли відокремлюється дієприслівниковий зворот?
2. Коли відокремлюємо одиничний дієприслівник? Коли не відокремлюємо? Наведіть приклади.
3. Які прийменники вводять відокремлений додаток?
4. Які члени речення можуть уточнюватися? Наведіть приклади речень з уточнювальними членами.

Домашнє завдання

1. Напишіть есе «Чому треба дбати про довкілля?», *використовуючи відокремлені члени речення. Підкресліть їх, прокоментуйте розділові знаки.*

2*Підготуйте проєкт *«Вивчення відокремлених членів речення у школі» (проаналізуйте найновіші підручники з української мови для НУШ: який теоретичний матеріал пропонують автори, чи відрізняється він від того, як вивчають їх у ЗВО; які види вправ пропонують учням тощо).*

Література для додаткового опрацювання

1. Павлів І. «Коли сакура зацвіте» (Вивчаємо дієприслівниковий зворот). *Дивослово*. 2013. № 1. С. 5–7.

Звертання. вставні і вставлені конструкції

Мета: поглибити знання студентів про звертання, вставні і вставлені конструкції, їх стилістичну роль у мовленні; сформувати вміння й навички виділяти в реченнях ці внесення, правильно їх інтонувати; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; удосконалити навички вживання розділових знаків у реченнях із внесеннями; вміти розрізняти вставні і вставлені конструкції; розвивати мовленнєвий етикет студентів.

Питання для розгляду:

1. Значення та способи вираження звертання, місце його в реченні.
2. Вставні та вставлені конструкції, відмінність між ними.

Питання для самоперевірки

1. Якими специфічними особливостями характеризуються звертання?

2. Чим може виражатися звертання? Яка форма допомагає йому бути художнім засобом?

3. Як відрізнити звертання від підмета? Наведіть приклади.

4. З якою метою вживається звертання в мовленні? Які розділові знаки ставляться у реченнях зі звертаннями?

5. Як відрізнити вставні конструкції від вставлених?

6. На що можуть вказувати вставні слова, словосполучення і речення? Які розділові знаки ставляться у реченнях зі вставними конструкціями?

7. Яка основні функції вставлених конструкцій?

8. Якими розділовими знаками виділяються в реченні вставлені конструкції? Як їх інтонують?

Домашнє завдання.

1*Об'єднайтесь у групи. *Складіть діалоги, використовуючи звертання і вставні та вставлені конструкції різних типів і груп; запишіть відео. Теми довільні, бажано обіграти якісь конфліктні ситуації та їх успішне розв'язання.*

Література для додаткового опрацювання

1. Кашуба Н. Звертання як синтаксичне явище (Практичне заняття на мовному матеріалі творчої спадщини Івана Нечуя-Левицького). *Дивослово*. 2013. № 9. С. 41–44.

Зразок розбору простого ускладненого речення

Карпати мріють, опорошені голубим сяйвом.

Речення розповідне, стверджувальне, неокличне, просте, двоскладне, повне, поширене, ускладнене відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом. У кінці речення ставиться крапка. Відокремлене означення відділяється комою.

(Що?) Карпати – простий підмет, виражений іменником у називному відмінку множини; Карпати (що роблять?) мріють – простий власне дієслівний присудок, виражений дієсловом дійсного способу теперішнього часу ІІІ особи множини, координація;

Карпати (які?) опорошені голубим сяйвом – відокремлене означення, виражене дієприкметниковим зворотом, аплікація;

Карпати (які?) опорошені – узгоджене означення, виражене дієприкметником у називному відмінку множини, узгодження;

опорошені (чим?) сяйвом – непрямий додаток, вир. іменником в орудному відмінку однини середнього роду, керування;

сяйвом (яким?) голубим – узгоджене означення, виражене прикметником в орудному відмінку однини середнього роду, узгодження.

Складносурядні речення

Мета: поглибити знання студентів про складне речення та складносурядні речення зокрема; сформувати вміння й навички визначати в них граматичні основи, розряди сполучників сурядності; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; удосконалити пунктуаційні навички студентів; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти формуванню у здобувачів моральних цінностей.

Питання для розгляду:

1. Структурно-семантичні типи складносурядних речень.
2. Пунктуація у ССР.

Запитання для самоперевірки

1. Які речення називають складносурядними?
2. Якими сполучниками поєднуються складносурядні речення і які семантико-синтаксичні відношення передають ці сполучники?
3. Як виражаються зіставно-протиставні відношення у складносурядних реченнях?
4. Які семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядного речення виражаються за допомогою розділових сполучників *або, чи, а чи, то... то* та ін.?
5. Яка різниця між єднальними і приєднувальними зв'язками між частинами складносурядних речень?
6. Які розділові знаки ставлять у ССР? Які найпоширеніші? Коли ставимо тире?
7. Коли не ставимо кому у ССР?

Домашня робота

1. Поставте, де потрібно, розділові знаки між предикативними частинами складного речення.

1. В день такий розцвітає весна на землі і земля убирається зрання (В. Сос.). 2. Земле рідна! Мозок мій світліє і душа ніжнішою стає, як твої сподіванки і мрії у життя вливаються моє (В. Сим.). 3. Уже сходила рання гречка і по долинах з перебоями п'янкої духмяності і ніжної мигдалевої гіркості пінився цвіт калини (М. Ст.). 4. Ще лист не жовтів у осінній журбі і трави не никли зів'яло. Привітно усе усміхалось тобі і сонце тебе цілувало. 5. О, недаремно, ні, в степах гули гармати і ллялась наша кров і падали брати (В. Сим.). 6. Людина вмирає а дім зроблений нею стоїть і пісня складена нею співається тисячу літ і казка живе спервовіку (П. З.). 7. Море так невинно голубіє під стінами скель і сонце так світить ласкаво, що аж каміння сміється (М. К.).

8. За болотом якийсь чарівник одразу змінив землю хвилясто підхопив її вгору ближче до місяця і вона од тієї радості кинула в золотий танець чубаті соняшники а за соняшниками заясніло живе жито і пшениця і овес і ячмінь (М. Ст.). 9. Дунув вітер понад ставом і сліду не стало. 10. Плаче Україна і я плачу (Т. Ш.). 11. Випав сніг і все навкруги повеселішало. 12. Крикне ворон і бринить його крик довго-довго і не в силах загасити його степова безвість (Гр. Т.).

2.*Напишіть есе «*Чари весняного саду*», *використавши різні типи складносурядних речень; виконати синтаксичний аналіз одного речення за схемою:*

Схема аналізу складносурядного речення

1. Визначення кількості предикативних одиниць.
2. Встановлення засобів поєднання предикативних одиниць.
3. Накреслення графічної схеми речення.
4. Визначення типу речення за кількістю граматичних основ та засобами поєднання предикативних одиниць.
5. Тип за семантико-синтаксичними відношеннями (відношення переліку, послідовності подій...).
6. Тип за структурними особливостями конструкції (відкрита / закрита).
7. Тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
8. Тип за інтонаційним оформленням (окличне / неокличне).
9. Пунктуація між частинами складносурядного речення.
10. Лінійна та графічна схеми речення.
11. Аналіз предикативних одиниць за схемою розбору простого речення.

Для прикладу:

[1]З блакитної високості <u>впаде</u> на землю жайворонкова <u>пісня</u>, [2]а широкий <u>степ</u> <u>відгукнеться</u> на ті звуки тихим шелестінням тирси.

Речення складне, складносурядне, складається з двох частин, поєднаних зіставним зв'язком за допомогою сполучника ***а*** *та відповідної інтонації; зіставні відношення, закрита структура, двокомпонентна, розповідне, неокличне речення. Між частинами складносурядного речення ставиться кома.*

Схема: [...], а [...].

Перша предикативна одиниця – речення просте, розповідне... (далі за схемою аналізу простого речення).

Література для додаткового опрацювання

1. Коваленко Л. Складне речення як синтаксичне явище. Розділові знаки між частинами складносурядного речення. *Дивослово*. 2010. № 6. С. 19–22.

Складнопідрядні речення

Мета: поглибити знання студентів про складнопідрядні речення; сформувати вміння й навички розрізняти види підрядних речень, сполучні засоби у них, визначати граматичні основи у предикативних частинах; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; удосконалити навички вживання розділових знаків у складнопідрядних реченнях; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти розвиткові морально-етичних цінностей студентів.

Питання для розгляду:

1. Складнопідрядні речення: сутність, структура, історія вивчення.
2. Типологія складнопідрядних речень.

Запитання для самоконтролю

1. Які речення називають складнопідрядними?
2. Назвіть основні типи складнопідрядних речень. Охарактеризуйте їх. Наведіть приклади речень, об'єднавши їх темою «Весна!».
3. Якими засобами поєднуються головна й підрядна частини складнопідрядного речення?
4. Як у реченні визначити: сполучник чи сполучне слово використане?
5. На які дві структурно-семантичні групи поділяють складнопідрядні речення? Чим вони характеризуються?
6. Які типи складнопідрядних речень належать до речень нерозчленованої структури? Наведіть приклади.
7. Які типи складнопідрядних речень належать до речень розчленованої структури? Схарактеризуйте кожний тип й наведіть приклади.

Домашня робота.

1. ***Визначте тип складнопідрядного речення*** *із сполучним елементом* що. *Вкажіть, яку роль він відіграє у структурі речення: це сполучник чи сполучне слово. Підкресліть граматичні основи, охарактеризуйте їх.*

1. Так тихо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен й поплисти (М. К.). 2. І здавалось мені, що кричать журавлі десь в блакиті (О. О.). 3. Не перекладай на інших те, що мусиш зробити сам (В. Сух). 4. А ця рука, що тільки не торка, дає усьому руху, льоту, росту (В. Б.). 5. Це та яблунька, що ми посадили удвох (А. Мал.). 6. Зажурилася молода удовонька, що не кошена зелена дібровонька (Н. тв.). 7. Він і не постеріг, що коні звернули з дороги і побігли праворуч (М. К.). 8. Що більший самолюб і фарисей, то більше прагне шани від людей (Д. П.).

9. Не знаю я, що буде після нас (Л. К.). 10. Може статись, що я притомлюсь на чужій стороні (О. О.).

2. ***Визначте тип складнопідрядних речень, з'ясуйте їхні пунктуаційні особливості. Підкресліть граматичні основи.***

1. Якою міркою міряєш, такою й тобі одміряють. 2. Бачили очі, що купували. 3. Де гроші говорять, там розум мовчить. 4. Не женися за великим, бо мале загубиш. 5. Не зазіхай на чужий кожух, щоб і свого не позбутись. 6. Стільки в нього грошей, що й ліку їм не знає. 7. Хто не має грошей у кишені, мусить мати їх на язиці. 8. Не все золото, що блищить. 9. Хоч ми собі брати, та наші кишені не сестри. 10. Хоч буде каяття, та не буде вороття. 11. Зроби так, щоб аж ворогам було тяжко. 12. Не буде добра, як між своїми вражда. 13. Як не грій гадюку, вона все одно укусить. 14. Хто дбає, той і має. 15. Поки найде, то й сонце зайде (Н. тв.).

3*Підготуйте проєкт: *«Вивчення складнопідрядних речень у школі» (проаналізуйте програми і найновіші підручники з української мови для НУШ).*

4. Виконайте повний синтаксичний розбір речення за схемою:

І коли сивий, знайомий мені з дитинства, лагідний дідуган, пустуючи, вигаптує на шибках свої чудернацькі крижані мережки-лисиці, тоді десь у кутку моїх грудей засвітиться теплий вогник колишньої дитячої радисті (М. Ст.).

Схема аналізу складнопідрядного речення

1. Визначення кількості предикативних одиниць.
2. Встановлення засобів поєднання предикативних одиниць.
3. Накреслення графічної схеми речення.
4. Визначення типу речення за кількістю граматичних основ та засобами поєднання предикативних одиниць.
5. Тип за співвідношенням головної і підрядної частин (одночленне/двочленне).
6. Тип за семантико-синтаксичними відношеннями (означальне, з'ясувальне, умови…).
7. Тип за місцем підрядної частини по відношенню до головної.
8. Тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
9. Тип за інтонаційним оформленням (окличне / неокличне).
10. Пунктуація між частинами складнопідрядного речення.
11. Лінійна та графічна схеми речення.
12. Аналіз предикативних одиниць за схемою розбору простого речення.

Для прикладу:

[1]Віддайте мені мову, [2]якою мій народ мене благословив.

Речення складне, складнопідрядне.

*Перше речення – головне, друге – підрядне, одночленне, яке пояснює в реченні додаток **мову**, відповідає на питання **яку?**, приєднується сполучним словом **якою**, стоїть після головної частини і є підрядним означальним; спонукальне, неокличне речення. Головна і підрядна частини розділяються комою.*

[... мову], (якою ...).

Перша предикативна одиниця – речення просте, розповідне... (далі за схемою аналізу простого речення).

Література для додаткового опрацювання

1. Могильницька Г. Сполучники і сполучні слова у складному реченні. *Дивослово*. 2007. № 11. С. 20–21.

2. Таровита І. Види складнопідрядних речень. Розділові знаки між частинами складного безсполучникового речення. *Дивослово*. 2009. № 12. С. 2–5.

Складні безсполучникові речення

Мета: поглибити знання студентів про безсполучникове складне речення та смислові відношення між його частинами; сформувати вміння й навички визначати граматичні основи та відношення між предикативними частинами СБР; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; удосконалити навички вживання розділових знаків у СБР та їх правильного інтонування; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу розвивати культуру мовлення студентів.

Питання для розгляду:

1. Історія становлення і типологія складних безсполучникових речень.
2. Складні безсполучникові речення з однотипним і різнотипним зв’язком.
3. Пунктуація у складних безсполучникових реченнях.

Запитання для самоконтролю

1. Які складні речення називають безсполучниковими?
2. Які основні засоби зв’язку предикативних частин безсполучникових речень?
3. Які типи безсполучникових складних речень виокремлюють у мовознавчій науці?
4. Схарактеризуйте безсполучникові складні речення з однотипними частинами. Наведіть приклади. Які знаки в них ставлять? Поясніть.
5. У чому особливості безсполучникових складних речень з різнотипними частинами? Наведіть приклади кожного підвиду.

6. Які розділові знаки ставляться між різнотипними частинами безсполучникового складного речення? Наведіть приклади речень.

Домашнє завдання:

1. ***Перепишіть речення, вставляючи пропущені розділові знаки. Дайте коротку характеристику безсполучниковим реченням.***

1. Часто так буває один вину свою на других звертає. 2. Хочеш ворога нажити позич йому грошей. 3. Кішки гризуться мишам дозвілля. 4. Силою не дають силою віднімають. 5. Не бери чужого не будеш боятися нікого. 6. За чужим поженешся своє втратиш. 7. Чуже бережіть своє збережеться. 8. Не мала баба клопоту купила порося (Н. тв.). 9. Переконатися пора зробиш зло не жди добра (Д. Білоус). 10. Щира любов не приглядається чи карі чи чорні очі чи з горбиком ніс чи біла шия чи довга коса (Г. Кв.- Осн.). 11. Дощ іде гриби будуть (Н. тв.).

2*Напишіть есе «Обережно: слово!», *використавши в ньому різні типи безсполучникових речень. Одне безсполучникове речення розберіть за схемою:*

Схема аналізу складного безсполучникового речення

1. Визначення кількості предикативних одиниць.
2. Встановлення засобів поєднання предикативних одиниць.
3. Накреслення графічної схеми речення.
4. Визначення типу речення за кількістю граматичних основ та засобами поєднання предикативних одиниць.
5. Тип за семантико-синтаксичними відношеннями (єднальне, часу...).
6. Тип за структурними особливостями конструкції (однотипні/ різнотипні).
7. Тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
8. Тип за інтонаційним оформленням (окличне/неокличне).
9. Пунктуація між частинами складного безсполучникового речення.
10. Лінійна та графічна схеми речення.
11. Аналіз предикативних одиниць за схемою розбору простого речення.

Зразок

[1]І тільки десь чути: [2]в широкому полі то стихне сопілка, то знов заспіва.

Складне речення, безсполучникове, складається із двох різнотипних частин, між якими встановлені пояснювальні відношення, що на письмі фіксується двокрапкою. Розповідне, неокличне речення.

[...]: [...].

Перша предикативна одиниця – реченні просте, розповідне... (далі за схемою аналізу простого речення).

Складнопідрядні речення з кількома підрядними

Мета: поглибити знання студентів про складні ускладнені речення; сформувати вміння й навички визначати граматичні основи та будувати схеми складних ускладнених речень; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти моральному вдосконаленню студентів.

Питання для розгляду:

1. Складні ускладнені речення: сутність, типологія, історія вивчення.
2. Складнопідрядні речення з кількома підрядними.

Запитання для самоконтролю:

1. Які складні речення називають багатокомпонентними?
2. Назвіть типи багатокомпонентних складних речень.
3. Які є типи складнопідрядних речень з кількома підрядними? Схарактеризуйте їх і наведіть приклади.

Домашнє завдання:

1. Охарактеризуйте складнопідрядні речення з кількома підрядними. Накресліть схеми речень.

1. Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чиїмись (Л. К.). 2. Виросла вона в лісовому хуторі, де кожна доріжка, кожна стежина розкривалася новою таємничою красою, де за кожним переліском, здавалося, ждало її щось незвичайне й принадне і де поява нового чоловіка була цілою подією (М. Ст.). 3. Я б не ступив на батьківський поріг, якби забув про долю Батьківщини, про те, що в серці змалечку зберіг (В. Гн.). 4. Мені здається, що наші душі злилися так, що ми самі не знаєм, де починається твоя і де кінчається моя (О. О.).

2*Складіть *по 1 прикладу кожного типу СПР з кількома підрядними, об'єднавши їх темою «Моя мрія». Намалюйте схеми цих речень.*

***3*Виконайте повний синтаксичний розбір речення за схемою*:**

Якби світ весь час дивився в душу дитини ласкавими очима матері, якби все, що пізніше зустріне на своєму життєвому шляху дитина, було таким добрим і лагідним, як добра мати, – у світі не було б ні горя, ні злочинів, ні трагедій (В. Сух.).

СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ

1. Визначення кількості предикативних одиниць.
2. Встановлення засобів поєднання предикативних одиниць.

3. Накреслення графічної схеми речення.

4. Визначення типу речення за кількістю граматичних основ та засобами поєднання предикативних одиниць.

5. Характеристика різновидів зв'язку та семантико-синтаксичних відношень між окремими предикативними одиницями.

6. Тип за структурними особливостями конструкції.

7. Тип за метою висловлювання, за інтонаційним оформленням.

8. Пунктуація між частинами складної синтаксичної конструкції.

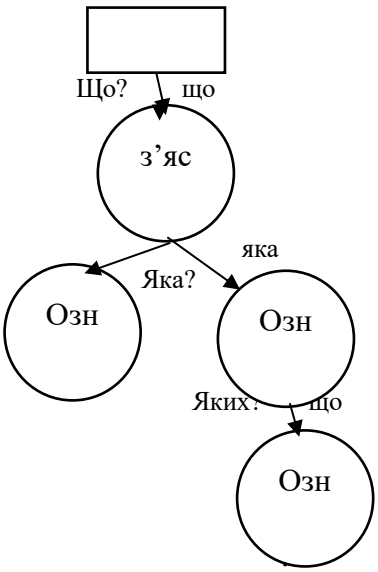
9. Аналіз предикативних одиниць за схемою розбору простого речення.

Зразок розбору:

[1]Треба було ще глибоко розуміти, [2]що мова тільки та невичерпно багата й гарна, [3]яка виплекана твоїм рідним народом, [4]яка живиться із народних джерел, [5]що ніколи не замулюються (П. Панч).

Речення складне, складнопідрядне, складається з 5 предикативних одиниць. Перша – головна, решта – підрядні. Між ними такі відношення: 1–2–3 – послідовна підрядність, 1–2–4–5 – послідовна підрядність, 2–3–4 – однорідна супідрядність.

Схема речення:

Таким чином, це СПР із послідовною та однорідною супідрядністю.

Частина 1 – головна, від її дієслова *розуміти* ставимо питання *що*?, тому підрядна частина 2, яка стоїть у постпозиції і відповідає на таке питання, приєднуючись сполучником *що*, є з'ясувальною; частини 3 і 4 є однорідними, вони залежать від 2-ї, зокрема від указівного слова *та* й іменника *мова*, стоять у постпозиції, відповідають на питання *яка?*, приєднуються сполучними словами *яка* і є підрядними означальними; частина 5 залежить від 4-ї, зокрема, від іменника *джерел* ставимо питання *яких?*, вона стоїть у постпозиції, приєднується сполучним словом *що* і є підрядним означальним.

Складні ускладнені речення

Мета: поглибити знання студентів про складні ускладнені речення; сформувати вміння й навички визначати граматичні основи та будувати схеми складних ускладнених речень; розвивати вміння користуватися цими видами синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні; за допомогою мовленнєво-комунікативного матеріалу сприяти моральному вдосконаленню студентів.

Питання для розгляду:

1. Складні ускладнені речення: сполучниково-безсполучниковий тип.

Запитання для самоконтролю:

1. Схарактеризуйте сполучниково-безсполучникові складні речення.
2. Що таке період, які особливості його будови? Де використовують період?

Домашнє завдання:

1. Дайте загальну характеристику складним реченням. Накресліть їх схеми.

1. Клапті спогадів напливають на чоловіка, і він, щоб закрити їх, припадає головою до липи. 2. Узнавши геть-чисто все, чого не можна робити в церкві, я подався на вулицю, то опереджаючи бабусю, то залишаючись позаду неї, а їй хотілося вести мене тільки за руку (М. Ст.). 3. По селах тривожно дзвонили дзвони, щоб врятувати когось із тих, хто був у дорозі, дзвонили вони і на відхід душі тим, кого вже завіяла хуга. 4. Місяць падав йому на сиву голову і випадав з очей, в леваді озивався деркач, а над головою не дзвеніли, а шелестіли дзвони, та все одно їхні голоси почали заходити в тіло, і все воно озвалось гудінням (М. Ст.).

***2*Випишіть** із сучасної української поезії чи прози кілька прикладів уживання періоду. Намалюйте схеми цих речень.*

Пряма і непряма мова. Цитати

Мета: поглибити знання здобувачів про пряму, непряму та невласне пряму мову; сформувати вміння й навички використовувати чуже мовлення в писемному мовленні, дбаючи про культуру академічної доброчесності; розвивати вміння якомога точніше передавати пряму мову непрямою; виховувати у здобувачів чесність і доброчесність.

Питання для розгляду:

1. Пряма, непряма та невласне пряма мова.
2. Пряма мова та слова автора, їх пунктуаційне оформлення.
3. Заміна прямої мови непрямою і навпаки.
4. Діалог. Цитати.

Запитання для самоконтролю:

1. Яку мову називають прямою? Чим характеризуються слова автора?
2. Яку мову називають непрямою? Які труднощі виникають під час зміни прямої мови на непряму?
3. Що таке невласне пряма мова?
4. Що таке діалог? Як передається діалог на письмі?
5. Що таке цитата? Як оформляються цитати? Чому важливо вміти правильно оформляти цитати?

Домашнє завдання:

Напишіть есе «Чому українська має бути державною», *використавши мінімум 4 цитування, оформлених як пряма мова, як непряма мова, дослівна цитата, її фрагмент.*

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДЕЙ ЗДОБУВАЧА НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ

5 балів. Здобувач достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та допоміжну літературу. Загалом правильно виконує практичні / тестові завдання. Студент здатен аналізувати, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями. У відповідях можуть бути окремі несуттєві помилки.

4 бали. У цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових завдань, але без глибокого всебічного аналізу. Правильно виконує більшість практичних / тестових завдань, але є окремі помилки.

3 бали. Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та в письмових роботах, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно виконує половину практичних / тестових завдань. Складно робити найпростіші операції аналізу, узагальнення, висновки.

2 бали. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу; недостатньо розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань, правильно виконує лише окремі практичні / тестові завдання; не виявляє здатності аналізувати і синтезувати матеріал; робити узагальнення, висновки.

ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ

Тема 1: Просте неускладнене речення

Мета: поглибити знання студентів про головні та другорядні члени речення, їх типи і способи вираження; про типи односкладних речень та способи вираження головного члена в них; удосконалити практичні навички повного синтаксичного розбору простого речення.

Завдання

1. Визначити граматичні основи та другорядні члени речення. Вказати структурний різновид кожного з членів речення.

2. Визначити різновид односкладних речень і спосіб вираження головного члена в них.

3. Побудувати всі можливі різновиди односкладних речень дієслівного типу (змінюючи форму вказаного дієслова). Назвати їх.

4. Виконати повний синтаксичний розбір речення.

Приклад завдань, розміщених в ІОС Moodle:

Варіант 11

І. 1. Повітря навкруги здавалось не сірим, не похмурим, як восени, а майже білястим, променистим (О. Г.). 2. І серцю солодко було без краю (О. О.). 3. Згоріть в житті – єдине щастя (О. О.). 4. Давно мав намір відвідати ці, пов'язані з гіркими спогадами, місця (Ю. Б.). 5. Я без тебе, мово, без зерна полова, соняшник без сонця, без птахів діброва... (Ю. Р.).

ІІ. З харчами зараз сутужно (Ю. З.). Співай же, серце, не мовчи (В. Сос.). Готують молодий пшеничний урожай в бджолинім вересні (А. Мал.). Розуму не купиш (Н. тв.). Тремтіння віт, і жах, і насолода, шаленство злив у білому вогні (Л. К.).

ІІІ. Сказати.

ІV. Не було б перемоги без віри у безсмертя людського добра (Т. М.).

Варіант 12

І. 1. Вода стала темно-вишневого кольору (Гр. Т.). 2. І заплакало, забилось давнє й чисте у душі (О. О.). 3. Блакитні гори хмар прикрилися ніби сивим туманом диму (Н. Коб.). 4. Хлоп'я в садку собі гуляло (Л. Г.). 5. Яка ж вона чудова, ця Ярина (Ю. З.).

ІІ. В очах ні крику, ні скорботи (А. Мал.). І вітер ласкавий, і довгії трави, і в квіти обрамлений день (В. Сос.). Не майте гніву до моїх порад і не лінуйтесь доглядать свій сад (М. Р.). І голови втрачати не треба (М. Ст.). Краще тепер, ніж у четвер (Н. тв.).

ІІІ. Будувати.

ІV. І хай сердець розквітлих чисті звуки мелодією щастя прозвучать (Л. З.).

Рекомендації до виконання роботи

1. Перед виконанням повторити вивчене про головні і другорядні члени речення, про односкладні речення.

2. У завданні 1 переписати речення, над кожним із членів речення вказати структурний різновид кожного (*простий / складений підмет, простий / складений дієслівний / іменний присудок, додаток прямий / непрямий* і т. д.)

3. У завданні 2 визначити різновид односкладних речень (означено- /неозначено- / узагальнено-особове, безособове, інфінітивне) і підкреслити головні члени в них.

4. У завданні 3 побудувати всі можливі різновиди односкладних речень дієслівного типу (змінюючи форму вказаного дієслова) і назвати їх. Наприклад: дієслово *Нести*. Означено-особове: ***Несу*** *свій хрест і не нарікаю на долю.* Неозначено-особове: *Учора в клас* ***принесли*** *маленьку ялиночку, яку сьогодні будемо прикрашати.* Безособове: *За ніч* ***нанесло*** *снігу аж до вікон.* Інфінітивне: *Як* ***нести*** *цю сумку?*

5. У завданні 4 виконати повний синтаксичний розбір речення за схемою:

Схема аналізу простого речення

1. Тип за кількістю граматичних основ (просте / складне).
2. Тип за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Тип за інтонаційним оформленням (окличне / неокличне).
4. Тип за характером предикативних відношень (стверджувальне / заперечне).
5. Тип за структурою граматичної основи (двоскладне / односкладне).
6. Тип за наявністю (відсутністю) другорядних членів речення (поширене / непоширене).
7. Тип за наявністю (відсутністю) обов’язкових членів речення (повне / неповне).
8. Тип за наявністю (відсутністю) засобів ускладнення (неускладнене / ускладнене).
9. Пунктуація.
10. Аналіз головних і другорядних членів речення: а) пояснюване слово; б) запитання; в) аналізоване слово; г) член речення, його різновид; ґ) засіб вираження; д) тип синтаксичного зв’язку.

Зразок розбору

Море світла повільно почало заливати простори степу.

Речення просте, розповідне, неокличне, стверджувальне, двоскладне, поширене, повне, неускладнене. У кінці розповідного неокличного речення ставиться крапка.

(Що?) море світла – складений підмет, виражений семантично неподільним словосполученням (метафора) – іменником середнього роду у називному відмінку однини з іменником середнього роду у родовому відмінку однини;

море світла (що робило?) почало заливати – складений дієслівний присудок, виражений особовим дієсловом дійсного способу минулого часу середнього роду однини із фазовим значенням та інфінітивом, координація;

почало заливати (що?) простори – прямий додаток, виражений ім. у знахідному відмінку множини, керування (сильне, безпосереднє);

почало заливати (як?) повільно – обставина способу дії, виражена прислівником способу дії, прилягання;

простори (які?) степу – неузгоджене означення, виражене іменником у родовому відмінку однини чоловічого роду, керування (слабке, безпосереднє).

Тема 2: Розділові знаки у простому та складному реченні

Мета: поглибити знання студентів про пунктуаційні правила у простому реченні (тире між підметом і присудком), простому ускладненому (при однорідних, відокремлених, уточнювальних членах, звертаннях, вставних і вставлених конструкціях) та складному реченні (ССР, СПР та СБР); формувати навички правильного уживання розділових знаків, культуру писемного мовлення.

Завдання

І. Поставити, де потрібно, тире між підметом і присудком.

ІІ. Визначити однорідні члени речення. Пояснити розділові знаки.

ІІІ. Виділити відокремлені члени речення. З'ясувати умови їх відокремлення.

IV. Розмежувати звертання, вставні та вставлені конструкції. Пояснити розділові знаки.

V. Мотивувати основні правила пунктуації у складносурядних реченнях.

VI. Поставити розділові знаки у складних безсполучникових реченнях, пояснити їх.

Варіант 13

І. 1. І кожен фініш це по суті старт (Л. Кост.). 2. Я не бог і не камінь (В. Виннич.). 3. Гусь свині не товариш (Н. тв.).

ІІ. 1. Бійся не бійся а на заробітки треба посилати дітей (І. Неч.- Лев.). 2. Його душили спогади і кашель і навіть той за вікнами бузок (Л. Кост.). 3. Під бровами блищали круглі веселі темно-карі очі (І. Неч.-Лев.).

ІІІ. 1. І ковтаючи сльози одягши на плечі сукману перемотує літо на чорні котушки тополь... (Л. Кост.). 2. Ген килим витканий із птиць летить над полем (Л. Кост.). 3. Як творець Шевченко може бути для нас в усьому (О. Гонч.). 4. Зблідле до того лице Христине зразу покрилося червоним заревом... (П. Мирн.). 5. А він старий сидів як за штурвалом в руках крутив маненьке коліща (Л. Кост.).

ІV. 1. Може це біль наш а може вина може бальзам на занедбані душі (Л. Кост.). 2. Бо це не просто тигр як бачите а бенгальський (О. В.). 3. Можливо і навіть дуже можливо що з вас вийде і заслужений майстер стрілецького спорту (О. В.).

V. 1. Мимохіть піднімалися шапки на головах вгору і по-вовчому загорялися очі (С. Васильч.). 2. За селом знов шелестіли хліба й пахло полином (А. Гол.). 3. Ще мить і він опанує себе і заговорить (З. Тулуб).

VІ. 1. В лісах стояв скляний дзвін то на стовбурах лопалася льодова кориця (Г. Тют.). 2. Зварить Федора відерний чавун борщу за день як вітром вивіє (Г. Тют.). 3. Не жди сподіваної волі вона заснула (Т. Шевч.).

Варіант 14

І. 1. А справжня слава це прекрасна жінка (Л. Кост.). 2. Щастя не знати покою в далі йдучи невідомі (О. Підсуха). 3. Я здається не з жалісливих (В. Виннич.).

ІІ. 1. Сірі ледве помітні в тумані плавні непривітно шуміли (М. Коц.). 2. Я пив воду свіжу холодну ще повну снів... (М. Коц.). 3. Дивиться вона не надивиться на свого сина втішається не навтішається своїм Івасем (І. Неч.-Лев.).

ІІІ. 1. Старезні пні кошлаті поторочі літопис тиші пишуть у траві (Л. Кост.). 2. І хмари не прив’язані до слова от просто так пливуть собі й пливуть(Л. Кост.). 3. Попаді й небагаті пані частували її в покоях садовили поруч з собою на стільці як потрібну людину (І. Неч.-Лев.). 4. А зачепили ви його того ятера веслом (О. В.). 5. Знесилені подачками прибою закам’яніли у страшній судомі (Л. Кост.).

ІV. 1. Вже почалось мабуть майбутнє. Оце либонь вже почалось (Л. Кост.). 2. Беру здоровенний залізний лом по-нашому шворінь розпікаю в кузні один кінець дочервона (О. Гонч.). 3. Діда мати божилася що це правда тримав у руках сам диявол (О. Довж.).

V. 1. Далеке гавкання собак і лави на снігу (В. Сосюра). 2. Вже димаріє дальня даль і небо домнами палає (В. Сосюра). 3. Вересень далеко відлетів легкими вітрами і починає мжичить (І. Микит.).

VІ. 1. Не до пісень мені тремтять на віях сльози (О. Олесь). 2. Ти смутна і я сумую ти весела я сміюсь (О. Олесь). 3. Рипнули двері в хату ввійшла молода дівчина (І. Неч.-Лев.).

Рекомендації до виконання роботи

1. Перед виконанням повторіть вивчене про пунктуацію у простому і складному реченні.
2. У завданні 1 згадайте правила постановки тире між підметом і присудком і поставте необхідні знаки у даних реченнях.
3. У завданні 2 підкресліть однорідні члени речення умовними позначками, поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх.
4. У завданні 3 підкресліть відокремлені члени речення, поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх.
5. У завданні 4 у реченнях виділіть пунктуаційно звертання, вставні та вставлені конструкції, надпишіть над ними вид внесення.
6. У завданні 5 у сурядних реченнях поставте, де треба, пропущені розділові знаки, поясніть їх.
7. У завданні 6 у складних безсполучникових реченнях поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЛАБОРАТОРНОЇ РОБОТИ

5 балів. Завдання виконано правильно, здобувач не допускає помилок, уміє застосовувати теоретичні положення до практичного завдання.

4 бали. Завдання виконано загалом правильно, але здобувач допускає деякі помилки, які суттєво не впливають на якість його виконання, уміє застосовувати теоретичні положення до практичного завдання.

3 бали. У завданні наявні суттєві помилки, що свідчить про невміння застосувати теоретичні положення до практичного завдання, проте більше половини зроблено правильно.

2 бали. Здобувач частково розуміє теоретичні положення і застосовує їх до практичного завдання. Правильних відповідей менше половини.

1 бал. Практичне завдання виконано з допущенням суттєвих помилок, здобувач не розуміє теоретичних положень, не може їх застосувати до практичного завдання.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА 1

Тема: Просте неускладнене речення

Мета: оцінити рівень навчальних досягнень студентів з теми «Просте неускладнене речення»; перевірити знання й уміння, необхідні для мовного аналізу синтаксичних явищ у простому реченні.

Завдання:

1. *Виконати підсумковий тест в ІОС Moodle.*
2. *Синтаксичний аналіз речення (за схемою).*

Коментарі до виконання

1. Тести охоплюють теми від «Словосполучення» до «Неповного речення». Наведемо орієнтовні тести:

1. У якому рядку всі словосполучення обставинні?

а) оцінити правильно, полетіти стрілою, перебувати на чужині, недалеко від мене, стомлений вкрай;

б) поїхати до Польщі, бігати стежиною, їхати поїздом, завітати в гості, провідати друга, обійти навкруги;

в) відбуватися невдовзі, приїхати в понеділок, тривати тиждень,забігти на хвилину, прийти до мами;

г) сміятися від задоволення, зустрічатися віч-на-віч, сказати для заспокоєння, побігти наздоганяти, споконвіку відомий.

2. Вкажіть, у якому рядку всі словосполучення однакові за морфологічним вираженням головного слова.

а) виділятися з-поміж інших, захоплюватися археологією, працювати над проектом, дивитися посміхаючись, право вибирати;

б) Довженкова творчість, висока гора, справедлива оцінка, поетичний образ, сповнений гордості;

в) звичайний до буденності, попередній екзамен, лагідний вдачею, вишитий рушник, складений на «відмінно»;

г) відомий з розповіді, далеко видний, далекий від істини, далеко відомий, дорогий мені.

3. У якому рядку словосполучення однакові за будовою (прості чи складні)?

а) творчо обдарована особистість, результат натхненної праці, використовувати всі резерви, посаджений біля школи, поділений надвоє;

б) прагнення молоді до навчання, доброзичливе ставлення, історичний досвід народу, особистий внесок кожного, турбота батьків;

в) право на працю, середня освіта, життєві істини, говорити про Лесю Українку, завдання додому;

г) добробут наших людей, витрати держави на освіту, вміння робити висновки, набута століттями культура, глибоке переживання.

4. У якому рядку словосполучення утворені способом прилягання?

а) будинок справа, дорога ліворуч, дуже швидко, квиток на поїзд, хід змагання;

б) дорога без кінця, радість перемоги, перший у списку, кава по-віденськи, шапка набакир;

в) приклад для наслідування, зошит в лінійку, день без тривог, поїздка на північ, життя в праці;

г) пізно ввечері, розповідати хвилюючись, читання вголос, пам'ятати завжди, любити незрадливо.

5. У якому реченні присудок виражений прислівником?

а) Дуже корисно побувати ще раз у житті дитиною... (М. Чабан.)

б) Славне моє сьогодні. Завидним і прекрасним буде завтра (М. Рудь).

в) Писати вірші – дуже просто... (О. Підс.)

6. Знайдіть речення, у якому інфінітив входить до складу складеного дієслівного присудка.

а) Леся Українка прагнула поліпшити світ, звеличити людину (журн.).

б) Людина здавна примусила вітер служити собі (З журн.).

в) Стомилися хлопці, присіли спочити (П. Ворон.).

7. Вкажіть, у якому рядку є речення із складеним дієслівним присудком.

а) Цілий день потім Артемові батько не сходив з думки (А. Гол.).

б) Сидять собі гуцули по хатах, різьблять коралі (С. Гал.).

в) Рідну мову повинна берегти, розвивати кожна людина (В. Горб.).

8. У якому реченні додаток виражено неозначеною формою дієслова?

а) Звали його Василь. Він обіцяв повернутися і забрати її в місто, але приїхав через п'ять років з панею.

б) Намагаюся зосередитися на книжці, та не виходить.

в) Ми згодні допомагати вам.

9. У якому реченні неузгоджене означення виражене прислівником?

а) Бажання творити добрі справи у мене міцніло щодня.

б) Дорога вліво звужувалася і зникала у лісі.

в) Кущ троянд розквіт усім на диво.

10. Визначте, у якому реченні є обставина часу.

а) Шелестить пожовкле листя по діброві (Т. Шевч.)

б) Вічно будуть люди шукати: хто – нового добра, хто – нової краси (П. Скунць)

в) Я живу, і борюсь, і творю для людей (В. Забашт.)

11. Укажіть, у якому реченні є прикладка.

а) Заросли окопи терном-полинами... (П. Палій)

б) Щастя ніколи не стане жар-птицею, що роняє перо золоте із хвоста (Є. Летюк).

в) Я мріять буду, як мріють ранками ліси, коли салютами-громами гуркоче небо навесні (В. Сим.).

12. **Вкажіть, яке з наведених речень є односкладним неозначено-особовим**.

а) Даремно ходиш стежкою крутою, шукаючи загублених слідів... (Б. Леп.)

б) Не блукай по планетах і зорях. Повертайсь додому (Г. Сков.).

в) Мене били і називали злодієм (Р. Іваничук).

13. Знайдіть вказівне називне речення.

а) Ось у який час подали ми, товариші, руку на братство, на товариство (О. Довж.).

б) Ось мати. На руках дитина плаче (В. Швець).

в) Все те таїлось на душі, гнітило... Ось воно і прорвалося (П. Мир.).

14. Виберіть безособове речення.

а) Не звикай утертими стежками йти за другим сліпо, як у дим (І. Фр.).

б) Та не судилось бути нам у парі... (О. Підс.)

в) Здоровенькі будьмо та себе не гудьмо! (Нар. тв.)

15. Знайдіть означено-особове односкладне речення.

а) О слово! Будь мечем моїм! Ні, сонцем стань (О. Олесь).

б) В житті найвище треба вміти – у серці зберегти вогонь (В. Кит.).

в) О земле-мати! В сонячній добі вітаю я пробудження в тобі (Т. Колом.).

16. Знайдіть еліптичне речення.

а) Навколо мене – тишина і ніч (В. Сим.)

б) Одійдіте, недруги лукаві (В. Сим.)

в) Та раптом розкололо тишу (В. Сим.)

17. У якому варіанті є неповне контекстуальне речення?

а) Яке це щастя – жити на цій землі (О. Довж.)

б) Учора учні провели ярмарок. Гроші передали ЗСУ.

в) Наша кішка – в ліжко скік (Н. Заб.)

18. Знайдіть «зайве» речення за типом підмета.

а) Пасуться в душах табуни табу (Л. Кост.).

б) Громаддя хмар повільно проплива (О. Пахл.).

в) З колін звелась графиня Розумовська (Л. Кост.).

19. Визначте речення із складеним дієслівним присудком:

а) Несказане лишилось несказанним (Л. Кост.).

б) Восени дні стаютькоротшими.

в) Люди повинні більше дивитися на зорі (М. Стел.)

20. Знайдіть зайве речення за синтаксичною функцією інфінітива.

а) Поїдемо поговорити з лісом (Л. Кост.).

б) Його послухать сходяться віки (Л. Кост.)

в) Жінки втомились бути непрекрасними (Л. Кост.).

21. У яких реченнях неправильно визначено підмет і присудок?

а) І це мій марафон – самій від себе безвісти тікати (Л. Кост.).

б) І я на шляху того вітру – мов статуя древня в огні (О. Пахл.).

в) Це так природно – відстані і час (Л. Кост.).

22. У яких реченнях неправильно визначено синтаксичнуфункцію інфінітива?

а) Я не вмію до тебе звикати (Л. Кост.).

б) Нехай і вам щастить безмежжя досягти (О. Олесь).

в) Душа іде молитися в той храм (О. Пахл.).

23. Знайдіть зайве речення за синтаксичною функцією інфінітива.

а) Хотів би я піти через ліси дрімучі… (О. Олесь)

б) Поснулим душам звелено хропти (Л. Кост.).

в) Я згоден був до Парижа пішки добрести (Л. Кост.).

24. Знайдіть зайве односкладне речення.

а) Матері забуть не можу (П. Тич.).

б) Не проміняйте незабутнє на сто ерзаців у собі! (Л. Кост.).

в) Шукайте цензора в собі (Л. Кост.).

г) Поставили АЕС в верхів'ї трьох річок (Л. Кост.).

25. Знайдіть зайве односкладне речення.

а) Вже третій день живу у лісі... (Л. Кост.).

б) Скільки цвіту з мене обтрусили... (Л. Кост.)

в) Як паросте виноградної лози, Плекайте мову (М. Рил.).

г) Плекаймо в серці кожне гроно, прозоре диво калинове (Г. Біл.).

2. ***Оберіть речення за номером свого варіанта і виконайте повний синтаксичний розбір (за схемою на с. 34).***

1. Сині очі волошок у полі задивилися в душу мені (Є. Г.).
2. Над головами в морозяному повітрі яскраво променіли золотими жучками зорі (П. Панч).
3. Теплий день на мить всміхається крізь зимну просинь (Є. М.).
4. В далечінь холодну без жалю за літом синьоока осінь їде навмання (В. Сос.).
5. І хай сердець розквітлих чисті звуки мелодією щастя прозвучать (Л. З.).
6. На вікнах будинків палають багрянці передвечірнього сонця (І. Микитенко)
7. Виходить дівчина із хати води з криниці набирати (А. Малишко)
8. Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов (П. Т.).

Орієнтовний аналіз:

Я ходив три ночі на запашне сіно весни виглядати (Т. Осьм.)

Речення просте, розповідне, неокличне, стверджувальне, двоскладне, поширене, повне, неускладнене.

(Хто?) я – простий підмет, виражений особовим займенником у І особі однини, у Н.в.;

я (що робив?) ходив – простий дієслівний присудок, виражений дієсловом дійсного способу, минулого часу, чол. роду одн.; координація;

ходив (як довго?) три ночі – обставина часу, виражена кількісним числівником з іменником жіночого р. у Зн. в. мн., керування.;

ходив (куди?) на сіно – обставина місця, виражена ім. сер .р. у Зн. в. одн. з приймен.; керування;

ходив (з якою метою?) виглядати – обставина мети, виражена інфінітивом; прилягання;

сіно (яке?) запашне – узгоджене означення, виражене прикметником у сер. р., Зн. в. одн.; узгодження;

виглядати (чого?) весни – прямий додаток, виражений ім. жін. р., у Р. в. одн.; керування.

У кінці речення – крапка.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА 2

Тема: Складне ускладнене речення

Мета: оцінити рівень навчальних досягнень студентів з теми «Складне ускладнене речення»; перевірити знання й уміння, необхідні для мовного аналізу синтаксичних явищ у складному реченні.

Завдання:

1. *Виконайте тести в ІОС Moodle (25).*

Орієнтовні тести

1. Яке із запропонованих речень є складнопідрядним із підрядним мети?

а) Кажуть, що вночі на передмістя осінь приблукала з хуторів (Є. Пл.).

б) І буде дума вічно простувати до мрії, що мені життя дала (Т. Осьм.).

в) Я обламаю хвилинам пальці, щоб не сплітались в печаль годин (Л. К.).

2. Яке із запропонованих речень є складнопідрядним із підрядним з'ясувальним?

а) Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі? (П. Тич.).

б) І хочеться вірити весняним вітрам, що принесуть запах рано скошених трав (С. Чернецький).

в) Щоб жить – я всі кайдани розірву (П. Тич.).

3. Яке із запропонованих речень є складнопідрядним із підрядним умови?

а) Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим (М. Ст.).

б) Озимина така густа, що й перепел не пролізе (О. Гонч.).

в) Бачив уві сні село, де не був багато років (П. Гур.).

4. Яке із запропонованих речень є складнопідрядним із підрядним міри і ступеня?

а) Я з тих країв, де в сині оболоні гарячі персні розкидає день (А. Мал.).

б) Було так тихо, нібито кожна стеблина пізнала тривогу і причаїлась (М. Хв.).

в) Душа моя розкрита для любові, як нива – для солодкого зерна (Т. Сев.).

5. Яке із запропонованих речень є складнопідрядним із підрядним допусту?

а) Там, де ти колись ішла, тиха стежечка зацвіла вечоровою матіолою, житом-долею світанковою (Б. Ол.).

б) І потім, скільки Тимко не озирався назад, ні одна з них не подивилася в його бік (Г. Тют.).

в) З того часу я почав тішити себе химерною думкою, що бездоганність людська є в більшій мірі ділом удачі й щастя, аніж наслідком чеснот (О. Довж.)

6. Визначте тип підрядності у складнопідрядному реченні: *Я світ увесь сприймаю оком, бо лінію і цвіт люблю, бо рала промінні глибоко урізались в мою ріллю:*

а) однорідна супідрядність;

б) неоднорідна супідрядність;

в) послідовна підрядність;

7. Визначте загальний тип складного багатокомпонентного речення: *Вогонь у печі палає і гугонить, а Маланка заплющує очі, і їй здається, що то шумить колосом нива і серп черкає по стеблу*:

а) складнопідрядне речення з кількома підрядними;

б) складне речення із сурядністю і підрядністю;

в) складне речення із сполучниковим і безсполучниковим зв’язком.

8. Визначте тип підрядності у складнопідрядному реченні з кількома підрядними: *Мова – зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і виховав.*

а) однорідна супідрядність;

б) послідовна підрядність;

в) підрядність мішаного типу.

9. Визначте загальний тип складного багатокомпонентного речення: *Ганьба і смерть тому, хто нападa, і вічна слава тим, хто не здається! (О. Підс.).*

а) складнопідрядне речення з кількома підрядними;

б) складне речення із сурядністю і підрядністю;

в) складне речення із сполучниковим і безсполучниковим зв’язком

10. Визначте тип підрядності у складнопідрядному реченні: *Навіть далекий вогник на хуторі біля містка теж здається мені зорею, що стала в чиємусь вікні, щоб радісніше жилося добрим людям*:

а) однорідна супідрядність;

б) неоднорідна супідрядність;

в) послідовна підрядність.

11. Визначте загальний тип складного багатокомпонентного речення: *Низькі чорні хмари, здавалися, стояли нерухомо, але по тому, як вони час від часу засмолювали негусті дрібні зорі і як ті зорі знову ненадовго з’являлися, Климко здогадувалися, що хмари біжать (Гр. Тют.)*

а) складнопідрядне речення з кількома підрядними;

б) складне речення із сурядністю і підрядністю;

в) складне речення із сполучниковим і безсполучниковим зв’язком.

12. Визначте тип підрядності у складнопідрядному реченні: *Я хочу жити так, щоб серце билось в такт з гарячим серцем рідного народу, щоб квітка й колосок, з криниць ясний ковток були мені не в борг, а в нагороду (В. Кузьменко)*

а) неоднорідна супідрядність;

б) однорідна супідрядність;

в) послідовна підрядність.

13. Визначте тип складної синтаксичної конструкції: *Життя – найдорожчий скарб, який випадає ніби по лотерейному квитку, скарб цей треба вміти берегти, і тоді тобі відкриються такі таємниці,яких немає ніде, окрім нашої манюсінької планети (З журн.)*

а) складне речення із сурядністю і підрядністю;

б) складнопідрядне речення з кількома підрядними;

в) складне речення із сполучниковим і безсполучниковим зв’язком.

Схожих тестів буде 25.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота за семестр / курс проводиться у тестовій формі, переважно у системі Moodle. Тому оцінювання залежить від кількості правильно виконаних завдань:

24-25 запитань – 10 б.	12-13 – 5 б.
22-23 – 9 б.	9-11 – 4 б.
19-21 – 8 б.	7-8 – 3 б.
17-18 – 7 б.	4-6 – 2 б.
14-16 – 6 б.	1-3 – 1 б.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота здобувача вищої освіти передбачає самостійну підготовку до практичних занять, виконання практичних домашніх завдань, самостійне опрацювання питань для поглибленого вивчення кожної теми навчальної програми. Перевірку самостійної роботи проводить викладач під час практичних занять, а також у позааудиторний час відповідно до графіка його роботи.

Перелік питань для самостійного опрацювання

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин	
		очна ф. н	заоч ф.н.
1.	**Тема 1. Словосполучення.** Історія вивчення синтаксису. Предмет і завдання синтаксису. Типи словосполучень за видами синтаксичного зв'язку між компонентами. Семантико-синтаксичні відношення у словосполученні. Різновиди словосполучень за категоріально-морфологічним характером стрижневого слова	4	10
2.	**Тема 2. Речення як основна синтаксична одиниця.** Історія вивчення речення у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Ознаки речення. Речення і судження. Типи речень за комунікативним призначенням. Стверджувальні і заперечні речення	6	10
3.	**Тема 3. Головні члени речення.** Історія вивчення головних членів речення. Головні члени речення: типи і засоби їх вираження. Координація форм підмета і присудка. Тире між підметом і присудком	4	10
4.	**Тема 4. Другорядні члени речення.** Історія вивчення другорядних членів речення. Проблема виділення другорядних членів речення у сучасному мовознавстві. Принципи класифікації другорядних членів речення	4	10
5.	**Тема 5. Односкладні речення.** Історія вивчення односкладних речень. Структурно-семантичні типи односкладних речень. Порядок слів у простому реченні	4	10
6.	**Тема 6. Неповні речення.** Історія вивчення неповних речень. Структурно-семантичні різновиди неповних речень. Синтаксично нечленовані речення (слова-речення). Вокативні речення. Парцельовані конструкції як різновиди неповних речень. Критерії розмежування порівняльних зворотів та інших порівняльних конструкцій	6	10

7.	**Тема 7. Семантико-синтаксична та комунікативна будова речень**. Семантико-синтаксична структура речення. Семантично елементарні і неелементарні прості речення. Типи синтаксем у простому реченні. Предикатні та субстанціальні синтаксеми. Вторинні адвербіальні, модальні та атрибутивні синтаксеми. Актуальне членування	6	10
8.	**Тема 8. Просте ускладнене речення як синтаксична одиниця.** Історія вивчення відокремлених членів речення. Типологія ускладнення простого речення. Основні умови відокремлення членів речення. Правила відокремлення поширених і поширених означень і прикладок. Правила відокремлення обставин. Розмежування однорідних і неоднорідних означень	10	24
9.	**Тема 9-11. Складне речення як синтаксична одиниця**. Історія вивчення складносурядних і складнопідрядних речень. Принципи класифікації складнопідрядних речень. Функції сполучників і сполучних слів у складнопідрядному реченні. Історія становлення і типологія складних безсполучникових речень	14	20
10.	**Тема 12. Складні синтаксичні конструкції**. Історія становлення і типи складних багатокомпонентних речень. Розділові знаки у періоді	4	10
11.	**Тема 13. Текст, складне синтаксичне ціле.** Що таке «текст»? Основні характеристики тексту. Складне синтаксичне ціле. Засоби зв'язку речень у складному синтаксичному цілому. Абзац як композиційно-комунікативна одиниця, його роль у членуванні тексту		
12.	**Тема 11. Засоби передачі чужого мовлення.** Пряма, непряма і невласне пряма мова. Розділові знаки при прямій мові. Розділові знаки при цитатах. Дотримання академічної доброчесності при цитуванні	4	6
	Тема 12. Українська пунктуація. Система розділових знаків та їхні основні функції. Розділові знаки у простому і простому ускладненому реченні. Розділові знаки у складносурядному і складнопідрядному реченні. Розділові знаки у складному безсполучниковому реченні	4	8
	Разом	70	138

Критерії оцінювання самостійної роботи

Теоретичні питання, винесені на самостійне опрацювання, перевіряються на практичних заняттях і оцінюються відповідно. Письмові самостійні роботи виконують на практичних заняттях з метою перевірки рівня засвоєного матеріалу (час, відведений на виконання – 10–15 хв.) і оцінюють 2–5 балами, залежно від кількості завдань у роботі. Правильно виконане завдання – 1 бал. Ці бали є значущими при поточному формувальному оцінюванні на занятті. Бали, відведені на самостійну роботу у таблиці розподілу балів за курс, є сумою балів за тести, виконані в ІОС Moodle.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання передбачає проєктну діяльність: використання здобувачами освіти здобутих під час вивчення курсу СУЛМ компетентностей, роботу з науковою і методичною літературою, аналіз мовленнєвого матеріалу у сучасному українському художньому дискурсі. Його результати слід оформити як виступ на засіданні проблемної групи, на студентській конференції (із презентацією) та /або як статтю до студентського наукового збірника.

Власне лінгвістичне дослідження потребує опрацювання художніх текстів із сучасної української літератури (творів Л. Костенко, Люко Дашвар, Ірен Роздобудько, О. Забужко, М. Павленко, С. Жадана, Ірини Карпи та ін. сучасників), аналізу, систематизації та узагальнення мовних явищ. Мовні одиниці (із контекстом) мають бути виписані і проаналізовані повністю з усього твору.

Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань:

1. Складені підмети у мові творів…
2. Складені дієслівні присудки у художньому дискурсі (напр., Сергія Жадана).
3. Складені іменні присудки у художньому дискурсі…
4. Складні присудки у художньому дискурсі…
5. Неузгоджені означення у художньому дискурсі…
6. Інфінітив у ролі непрямого додатка у дискурсі....
7. Інфінітив у ролі неузгодженого означення у дискурсі....
8. Інфінітив як обставина мети у дискурсі....
9. Відокремлені означення у художньому дискурсі…
10. Відокремлені прикладки у художньому дискурсі…
11. Відокремлені обставини у художньому дискурсі…
12. Уточнювальні члени речення у художньому дискурсі…
13. Порівняння у художньому дискурсі…

14. Парцельовані конструкції у художньому дискурсі…
15. Складносурядні речення у художньому дискурсі…
16. Складнопідрядні обставинні речення у художньому дискурсі…
17. Складнопідрядні означальні речення у художньому дискурсі…
18. Складнопідрядні з'ясувальні речення у художньому дискурсі…
19. Складнопідрядні речення з кількома підрядними у художньому дискурсі…
20. Складні безсполучникові речення у художньому дискурсі …

Система роботи над виконанням ІНДЗ

1. Актуалізувати знання з обраної теми (напр., обрано тему 1, то слід повторити матеріал про види і засоби вираження складених підметів).
2. Вибрати твір будь-якого автора з вищеназваних.
3. З тексту аналізованого твору вибрати (шляхом суцільного виписування) усі речення, у яких є аналізоване мовне явище (напр., складені підмети).
4. Проаналізувати вибрані речення (напр., погрупувати їх залежно від типу і способу вираження аналізованого явища).
5. Виконаний аналіз із усіма вибраними контекстами здати у друкованому вигляді у вказані викладачем терміни.

Критерії оцінювання ІНДЗ

Виконана робота оцінюється максимально 15 балами.

14 – 15 балів (відмінно):

Студент вільно володіє основною синтаксичною термінологією, опрацював обраний текст у повному обсязі, самостійно і правильно виконав аналіз синтаксичних одиниць, грамотно виклав результати дослідження і оформив його як студентську наукову роботу, із дотриманням принципів академічної доброчесності .

11–13 балів (добре):

Студент орієнтується у синтаксичній термінології, опрацював обраний текст у повному обсязі, самостійно і в основному правильно (з допусканням незначних помилок) виконав аналіз синтаксичних одиниць, загалом грамотно виклав результати дослідження і оформив його за відповідними стандартами з окремими помилками (правильність – у межах 75–89 %).

8–10 балів (задовільно):

Студент частково опрацював обраний текст, виконав аналіз синтаксичних одиниць із значними помилками (правильність – у межах 60–74 %), до оформлення виконаного аналізу є значні зауваження.

5–7 балів (незадовільно, з можливістю перездачі):

Студент погано виконав і оформив завдання, допускаючи велику кількість помилок і не дотримуючись стандартів. Роботу слід переробити, аби її зарахували як здану.

1-4 бали

Роботу не зараховують.

Критерії оцінки	Оцінка
1. **Відповідність ІНДЗ загальним вимогам до студентської наукової роботи**	**3**
• *повна*	3
• *частковоа*	2
• *фрагментарна*	1
2. **Дотримання академічної доброчесності, самостійність суджень, достатність аналізу мовного матеріалу**	**3**
• *повністю*	3
• *частково*	2
• *фрагментарно*	1
3. **Логічність, послідовність і обґрунтованість викладу матеріалу**	**3**
• *добре*	3
• *задовільно*	3
• *незадовідльно*	1
4. Оформлення виконаного завдання	**3**
• *якісне*	3
• *задовільне*	2
• *незадовільне*	1
5. Апробація результатів дослідження	3
• *виступ на конференції або наявність публікації*	3
• *завантаження кінцевого варіанта в ІОС Moodle*	1
• *відсутня*	0
Разом	**15**

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання навчальних досягнень передбачене за системою ЄКТС та національною шкалою. Накопичувальна бально-рейтингова система передбачає оцінювання всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності: поточний контроль (участь в обговоренні теоретичних питань до практичного заняття, виконання домашніх завдань, завдань і вправ на

практичних і лабораторних заняттях, самостійна робота, контрольна робота, тестування), модульний контроль, ІНДЗ і підсумковий контроль.

Робота на практичному занятті – 5 балів за заняття.

Лабораторна робота – 5 балів за кожну роботу.

Самостійна робота – 2–5 балів.

Модульний контроль – 5–10 балів за кожен тест.

Контрольна робота – 10 балів.

ІНДЗ – 15 балів.

Підсумковий контроль – 10 балів (підсумковий тест після 5 семестру), 10 балів (підсумковий тест перед іспитом).

Заохочувальні бали ставимо за участь у предметній олімпіаді, у мовних конкурсах, за виступи на конференціях різного рівня.

Загальна кількість – 200 балів.

Для переведення в 100-бальну систему використовується коефіцієнт 2.

Загальні критерії оцінювання результатів навчання

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за нац. сист.	Оцінка в балах
A	**ВІДМІННО** Здобувач має системні знання із сучасної української мови, виявляє творчі здібності у навчальній діяльності, успішно виконує ІНДЗ, результатом якого стає опублікована стаття або виступ на конференції, бере участь у мовних конкурсах та олімпіадах; вміє правильно аналізувати мовні явища; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формах	**5 (відмінно)**	**90-100**
B	**ДУЖЕ ДОБРЕ** Здобувач вільно володіє вивченим матеріалом, успішно застосовує знання на практиці, уміє аналізувати і систематизувати мовні явища, здатен самостійно опрацювати навчальний матеріал, але потребує консультацій викладача; правильно виконує індивідуальне наукове дослідження, але допускає незначні помилки	**4 (добре)**	**82-89**

C	**ДОБРЕ** Здобувач знає істотні ознаки мовних понять, явищ, закономірностей, зв'язки між ними, а також самостійно застосовує знання у стандартних ситуаціях, уміє аналізувати мовні явища і робити висновки, виправляє допущені помилки. Дає повну, правильну, обґрунтовану відповідь, хоча з окремими помилками. Студент здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності, індивідуальне навчально-дослідне завдання, але потребує систематичних консультацій і допомоги викладача		**75-81**
D	**ЗАДОВІЛЬНО** Здобувач правильно і логічно відтворює навчальний матеріал; розуміє мовознавчі теорії і факти, установлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, проте допускає багато помилок	**3 (задовільно)**	**69-74**
E	**ДОСТАТНЬО** Здобувач має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу, здатний повторити за зразком певну операцію, дію; описує мовні явища, але допускає значні помилки, слабко орієнтується в лінгвістичних поняттях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі; здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу		**60-68**
FX	**НЕЗАДОВІЛЬНО** Здобувач фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу; має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення; виявляє здатність елементарно викласти думку; може усно відтворити кілька термінів, явищ без зв'язку між ними	**2 (незадовільно)**	**35-59**

ПРОГРАМА ІСПИТУ

1. Підмет як головний член речення. Простий підмет, способи його вираження.
2. Складений підмет, його типи і способи вираження.
3. Складений іменний присудок, способи його вираження.
4. Складений дієслівний присудок, способи його вираження.
5. Прості та прості ускладнені присудки.
6. Складні та складені ускладнені присудки.
7. Означено-особові односкладні речення.
8. Односкладні безособові та інфінітивні речення.
9. Узагальнено-особові та неозначено-особові речення.
10. Номінативні та вокативні речення.
11. Синтаксичні ролі інфінітива.
12. Додаток як другорядний член речення: значення і типологія. Прямі додатки, способи їх вираження.
13. Непрямі додатки, способи їх вираження.
14. Означення як другорядний член речення. Узгоджені означення.
15. Неузгоджені означення, способи їх вираження. Відмежування їх від додатків.
16. Прикладка як особливий різновид означення. Пунктуаційне виділення прикладок.
17. Обставини способу дії, міри і ступеня: способи їх вираження.
18. Обставини часу, причини і допусту.
19. Обставини, місця, умови і мети.
20. Однорідні члени речення: сутність, типологія, пунктуація. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення.
21. Однорідні і неоднорідні означення та обставини.
22. Причини та умови відокремлення членів речення.
23. Правила відокремлення означень.
24. Відокремлені додатки та обставини.
25. Уточнювальні члени речення.
26. Правила відокремлення прикладок.
27. Звертання: способи вираження та особливості функціонування.
28. Вставні конструкції: типи, групи, пунктуація.
29. Вставлені конструкції, їх роль у дискурсі.
30. Типи неповних речень.
31. Парцельовані конструкції, їх типи.
32. Порівняльні звороти, їх відмінність від неповних підрядних порівняльних речень.
33. Основи української пунктуації. Розділові знаки у простому реченні.

34. Складне речення як синтаксична одиниця: сутність, засоби поєднання предикативних одиниць, типологія.
35. Складносурядне речення як синтаксична одиниця. Розділові знаки у складносурядному реченні.
36. Складнопідрядні речення: сутність, структура, принципи класифікації.
37. Складнопідрядні речення з підрядними означальними та займенниково-означальними.
38. Складнопідрядні речення з підрядними місця та причини.
39. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, наслідку.
40. Складнопідрядні речення з підрядними умови і допустовими.
41. Складнопідрядні речення з підрядними часу й мети.
42. Складнопідрядні речення з підрядними способу дії, міри і ступеня.
43. Складнопідрядні речення з підрядними порівняльними та супровідними.
44. Історія становлення і типологія складних безсполучникових речень.
45. Складні безсполучникові речення з однотипним зв'язком. Пунктуація в них.
46. Складні безсполучникові речення з різнотипним зв'язком. Пунктуація в них.
47. Складне ускладнене речення як синтаксична одиниця. Складні речення із сурядністю та підрядністю.
48. Складнопідрядні речення з кількома підрядними.
49. Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком.
50. Способи передачі чужого мовлення. Пряма мова. Пунктуаційне оформлення прямої мови.
51. Непряма і невласне пряма мова. Правильне оформлення цитат.
52. Предмет синтаксису як розділу граматики. Основні синтаксичні одиниці.
53. Словосполучення як синтаксична одиниця. Відмінність словосполучення від слова і речення. Засоби поєднання компонентів словосполучення.
54. Типи словосполучень за ступенем злиття компонентів, будовою та функціональними особливостями.
55. Типи сурядного зв'язку у словосполученні.
56. Типи підрядного зв'язку у словосполученні.
57. Типи синтаксичних відношень у словосполученні.
58. Типи словосполучень за характером стрижневого слова.
59. Речення як основна синтаксична одиниця. Речення і судження.
60. Основні ознаки речення. Типи речень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Бойко М. І. Синтаксис сучасної української мови: навчальний посібник. Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2023. 177 с. URL: https://surli.cc/cvlesk
2. Євтушина Т. О. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис словосполучення і простого ускладненого речення: навч. посіб. для студ. пед. вишів III – IV рівнів акредитації. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 188 с. URL: https://salo.li/e52D2df
3. Мариненко І. О. Синтаксис української мови (з правилами пунктуації): навчальний посібник. Київ, 2021. 279 с. URL: https://surli.cc/vinknf

Допоміжна

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П. , Семеренко Г. В. . Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посіб. Київ: Вища шк., 2005. 270 с.
2. Дуденко О. В**.** Синтаксис української мови: тести і завдання для самостійної роботи : навч. посіб. / Олена Дуденко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : ВПЦ «Візаві», 2024. 109 с.
3. Дуденко О. В**.** Синтаксис української мови: практикум : навч. посіб. / О. В. Дуденко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Вид. 3-тє, допов. і переробл. Умань : ВПЦ «Візаві», 2024. 116 с.
4. Дуденко, О., Доценко, А., & Прижбило, Ю. (2025). Інфінітив – другорядний член речення: відмежовуємо від присудка. *Філологічний часопис*, (1), 5–20. URL: http://fch.udpu.edu.ua/article/view/1_25
5. Дуденко, О. (2023). Синтаксична функція компаративем: у пошуках істини. *Філологічний часопис*, (2), 13–21. https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.299023
6. Дуденко, О. В. (2025). Синтаксичний статус інфінітива: проблеми вивчення у вищій та середній школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (217), 297-304. URL: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-297-304
7. Дуденко, О. Структурно-функційні особливості парцелятів Наталії Гурницької. *Філологічний часопис*, 2024, (2(24), С. 5–25. https://doi.org/10.31499/2415-8828.2(24).2024.317043
8. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
9. Синтаксис української мови **:** курс лекцій / уклад. О. В. Дуденко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Вид. 2-ге, допов. і переробл. Умань : ВПЦ «Візаві», 2025. 133 с.
10. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 2005. 414 с.
11. Український правопис. Харків: Фоліо, 2023. 348 с.
12. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

ЗМІСТ

ВСТУП …… 3
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ …… … 4
ПІДГОТОВКА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ……..….. 6
Словосполучення як синтаксична одиниця ……. 6
Типи словосполучень …… 7
Способи вираження простого і складеного підмета ……..… 9
Способи вираження присудків …… 10
Додаток. Означення …… 12
Прикладки. Обставини …… 13
Односкладні речення ……..……. 14
Неповні речення Однорідні члени речення ……... 16
Відокремлені означення і прикладки ……. 19
Відокремлені додатки та обставини ……... 20
Звертання. вставні і вставлені конструкції …… 24
Складносурядні речення ……. 23
Складнопідрядні речення ……..…….. 25
Складні безсполучникові речення …….…. 27
Складні ускладнені речення …… 29
Пряма і непряма мова. Цитати …… 31
Критерії оцінювання відповідей здобувача на практичному занятті ……. 32
ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ ……...…… 33
Тема 1: Просте неускладнене речення ……..…… 33
Тема 2: Розділові знаки у простому та складному реченні ……. 35
Критерії оцінювання лабораторної роботи ……...… 37
КОНТРОЛЬНА РОБОТА 1 ……..…… 38
КОНТРОЛЬНА РОБОТА 2 …… 42
Критерії оцінювання контрольної роботи ……. 44
САМОСТІЙНА РОБОТА ……...…… 45
Перелік питань для самостійного опрацювання ……..…… 45
Критерії оцінювання самостійної роботи ……...…….. 47
Індивідуальне навчально-дослідне завдання ……..….. 47
Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань …… 47
Система роботи над виконанням ІНДЗ ……. 48
Критерії оцінювання ІНДЗ ……. 48
ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ …. 49
ПРОГРАМА ІСПИТУ ……..… 52
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ……. 54